

CLIO MŰHELYTANULMÁNYOK

2020/6. SZÁM

„A NAGYVÁROS AZ ÖNGYILKOSSÁG MELEGÁGYA”
A HORTHY-KORI BUDAPEST ÖNGYILKOSSÁGAINAK
KONTEXTUSAI (1929–1941)

SIPOS NIKOLETTA

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Bödők Gergely
Fóris Ákos
Gellért Ádám

Felelős szerkesztő: Bödők Gergely – Gellért Ádám

© Sipos Nikoletta, 2020

© Clio Intézet, 2020

A jelen munka a 2019 áprilisában megrendezett XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi Szekció *Két világháború közti magyar történelem II.* szekciójában a Hajnal István Kör különdíjat elnyert munka átdolgozott és kibővített változata. A szerző felkészítő tanára dr. Barta Róbert, intézetigazgató, egyetemi docens (Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Egyetemes Történelmi Tanszék).

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967

<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>

Borítókép: A budapesti Ferenc József híd budai hídfője, 1928. Fortepan, 32578.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

- 4 BEVEZETÉS**
- 8 ÖNGYILKOSSÁGI STATISZTIKÁK (1896–1941)**
- 8 *Az öngyilkossági statisztikákról*
- 14 *Az öngyilkosságok számának alakulása*
- 17 AZ ÖNGYILKOSSÁGI STATISZTIKÁK RÉSZLETES VIZSGÁLATA (1929–1941)**
- 17 *A nemi megoszlás és az elkövetés módja*
- 21 *Korcsoport szerinti megoszlás*
- 25 *Foglalkozás szerinti megoszlás*
- 27 *Felekezeti megoszlás*
- 29 *Lakóhely szerinti megoszlás*
- 31 ÖNGYILKOSSÁGI ESETEK ÖT BUDAPESTI NAPILAPBAN – KVANTITATÍV ELEMZÉS (1926, 1931, 1936)**
- 38 ÖNGYILKOSSÁG-DISKURZUSOK ÖT BUDAPESTI NAPILAPBAN**
- 48 ÖSSZEGZÉS**
- 50 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM**

I. Bevezetés¹

A modernizációval járó urbanizáció következtében felerősödtek Magyarországon, de főleg Budapesten, az olyan – a deviancia jelenségeihez sorolható társadalmi „tünetek” –, mint a bűnözés, a prostitúció, a különböző függőségek (alkoholizmus, kábítószer, szerencsejáték) és az öngyilkosságok. A normaszegő magatartásformák gyakoriságát tovább fokozta az 1914-ben kirobbant Nagy Háború is.² Ahogy a nemrég elhunyt Erős Ferenc szociálpszichológus is rámutatott, az „*első világháború nem csupán hatalmas anyagi és fizikai, hanem lelki terhet is rótt a részt vevő országok polgáira, katonákra és a civilekre egyaránt*”.³ A főváros a 19. század végétől a 20. század közepéig gyűjtőhelyül szolgált a már felsorolt devianciáknak. Noha ezek gyakran szoros összefüggésben és kölcsönhatásban álltak egymással, közülük ebben a tanulmányban csak az öngyilkosság jelenségével foglalkozom.

Fekete Sándor, aki az öngyilkosság-kutatás egyik kiemelkedő alakja a szuicidum jelenségének tanulmányozása során a következőkre mutatott rá: „*sokféle, kultúránként s történelmileg változó típusa és jelentése van. Az európai kultúrkörben az öngyilkosság gondolata tudatosan vagy tudattalanul mindenkiében élő archetipikus sajátosságnak tekinthető. A szuicidum mentalitástörténete, kulturálisan eltérő, történelmileg változó jelentései, illetőleg az egyes jelentések kvázi intézményesülései tükröződnek és nyomon követhetőek az adott kultúra alkotásaiban*”.⁴ A kultúránként változó megítélésű öngyilkosság már az idők kezdete óta jelen lévő jelenség, ám csak a 19. század folyamán keltette fel igazán a kutatók érdeklődését, és fordította olyan diszciplínák felé a figyelmüket, mint a szociológia és a pszichológia. A hazai szakirodalomban is bőven akad erre példa (gondolva itt Böszörményi Ede, Buda Béla, Fekete Sándor és Zonda Tamás munkásságára).⁵ Ám a hazai történettudományban kevés olyan átfogó munka született (kivétel például Gyáni Gábor vagy Horváth J. András tanulmányai)⁶, ami az öngyilkosságot egy adott korszakra vonatkoztatva vizsgálta volna – tekintetbe véve a jelenség különböző „rétegeit” és azok komplexitását, egymásra épülését (statisztikai mutatók, korabeli diskurzus, megítélés, a média szerepe stb.). Ennek érzékeltetése kapcsán rámutatok arra, hogy a szakmunkák számottevő része a forrásadottságokból kifolyólag is csak a halállal bekövetkező öngyilkossági eseteket

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) ÚNKP-19-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² Az első világháború következményeihez lásd részletesen Erős, 2015.

³ Erős, 2015: 137.

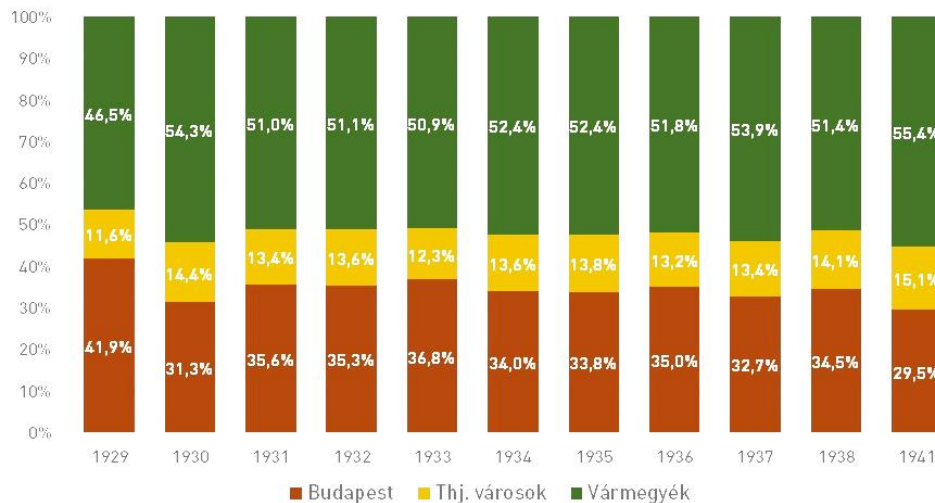
⁴ Fekete, 2004: 67.

⁵ Ezekhez lásd részletesen Böszörményi, 1991; Buda, 2001; Fekete, 2004; Zonda, 2004. A magyarországi kutatásokról összefoglalóan lásd Buda, 2001: 109–128.

⁶ Gyáni, 1995; Horváth J., 2005.

vonta eddig vizsgálat alá, és viszonylag kevés figyelmet fordítottak az öngyilkossági kísérletekre.⁷ Ezért tanulmányomban hangsúlyt fektetek ezek elemzésére is.

A vizsgálódásaimat a Horthy-kori Budapestre fókuszáltam, amit legfőképpen a korszak forrásadottságai és az öngyilkosságok területi megoszlásai indokoltak. Utóbbit az 1929 és 1941 között elkövetett öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek országos mutatóival illusztrálom (1. diagram).

1. diagram

Az öngyilkosságok területi megoszlásának aránya Magyarországon 1929 és 1941 között

Az ábráról leolvasható, hogy a jelölt időszakban minden évben Budapesten követték el az öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek egyharmadát. Ez alátámasztja Szél Tivadar korabeli statisztikus megállapítását, miszerint „a város és különösen a nagyváros az öngyilkosság melegegyháza. Műveltségével és félműveltségével, sokféle élvezeteivel, könnyelmű szokásaival, a szélsőséges nyomor nagyobb arányával és a testi, lelki ellenálló képesség csökkenésével, ez tenyésztí az öngyilkosságokat. Nálunk elsősorban Budapest”.⁸ Tovább árnyalja a kortárs tudós idézett megállapítását például a népszerű korabeli bulvárlap, a *Frisz Újság* újságírója, Simonyi Sándor is, aki 1928-ban következőképpen fogalmazott a pesti nyomor és az öngyilkosságok összefüggésével kapcsolatban: „Mert manapság nagyon sok ember arcáról le lehet olvasni az életuntságot. Szinte az uccán [sic!] lehet

⁷ A téma kiemelkedő kutatója, Émile Durkheim a 19. század végén megjelent, máig alpmunkának számító *Az öngyilkosság* című könyvében empirikus kutatásokra alapozva a következőképpen definiálta az öngyilkosság fogalmát: „öngyilkosságnak nevezünk minden olyan halálesetet, amelyet közvetlenül vagy közvetve magának az áldozatnak valamilyen pozitív vagy negatív tette idézett elő, ha tudta, hogy aktusa szükségképpen erre az eredményre vezet”. Am, ha a cselekedet nem végződik halállal, akkor abban az esetben öngyilkossági kísérletről beszélünk, „az az így definiált aktus, amely megszakadt, mielőtt a halál bekövetkezett volna”. Durkheim, 2003: 19. Lásd még Comer, 2005: 289–294.; Buda, 2001: 60–72.

⁸ Szél, 1928: 724. A nagyvárosban terjedő öngyilkosságokkal kapcsolatos korabeli vélekedésre lásd még Pálosi, 1927: 99.; Melly, 1928: 17–19.

kinyomozni, hogy kik azok, akik legközelebb az öngyilkosok rovatában fognak szerepelni. Mi ennek az oka? Nyilván a mindennapi kenyér hiánya: a megélhetési viszonyok megrosszabbodása, a keresethiány és az, hogy az emberek nagy része megfeszített munkával is kevesebbet keres mint amennyire szüksége lenne, hogy akárcsak lecsökkentett igényekkel is megélhessen. A ruha, az étel, a lakás – mind elérte már az aranyparitást, csak a munkát nem fizetik úgy, ahogy a háború előtt fizették. Ez a bajok nyitja, ennek kellene megváltoznia hogy ne legyen már végre olyan gyilkosan fekete az emberek tekintete a pesti uccákon [sic!].⁹

A korabeli lapokban számtalan hasonló drámai leírás olvasható, éppen ezért is a tanulmányom egyik fontos forráscsoportját a sajtóorgánumok jelentették. Ezekből kirajzolódik az, hogyan látta a két világháború közötti társadalom egy része az öngyilkosság jelenségét különösen a fővárosban, illetve mit tudhatott róla a korabeli újságolvasó közönség. Ám ez csak kutatásom egyik forrásbázisa volt, amit egyértelműen bőség jellemez. Ezek mellett olyan korabeli kiadványokat is segítségül hívtam a jelenség megértéséhez, amik kvantitatív szempontú kutatást is lehetővé tettek. A deviancia köréhez tartozó normaszegő magatartásformákat már a két világháború között is több kortárs magyar statisztikus, orvos, tanár is vizsgálta. Az öngyilkosság kapcsán ilyen például Szél Tivadar orvos-statisztikus, illetve Melly József orvos is, akik a korszakban több alpmunkát jelentettek meg a témával kapcsolatban, amik rendkívül értékes adatokat tartalmaztak. Rajtuk kívül a *Budapesti Statisztikai Közlemények* sorozat korabeli kötetei, a *Kormányjelentések és Statisztikai Évkönyvek*,¹⁰ illetve a korabeli *Statisztikai Szemlében* megjelent tanulmányok¹¹ által közölt havi és éves lebontású adatsorok tették lehetővé azt, hogy hosszabb időtávlatban, csaknem a korszak egészére vonatkoztatva vizsgálható legyen a jelenség. Azonban a statisztikák – ahogy a későbbiekben még részletebben is kifejtem – nem feltétlenül tükrözik vissza a valóságot. Az öngyilkosságokkal kapcsolatos 1929 előtti adatsorok még viszonylag kezdetlegesek, hiszen ekkor az adatfelvétel szempontjai nem voltak olyan részletesek, így a statisztikai validitásuk is problémásabb. A statisztikák kapcsán összességében elmondható, hogy bármennyire is részletes adatokat adtak közre a korabeli szakemberek, mégsem lehet ezek alapján egzakt képet alkotni a jelenségről, a statisztikák forrásértéke megkérdőjelezhető, az általuk kirajzolódó képet óvatosan kell kezelni.¹²

Munkámat három főbb fejezetre tagoltam. Az első statisztikai oldalról mutatja be a korabeli öngyilkosságok és öngyilkossági kísérleteket, visszatekintve a dualizmus kor végi és az

⁹ Simonyi Sándor: Nyomorgó emberek kálváriajárása a pesti uccákon. *Friss Újság*, 1928. január 15., 2.

¹⁰ Ezek tartalmazzák a legrészletesebb kimutatásokat, de csak az 1929 és 1938 közötti időszakra vonatkoztatva, illetve 1941-ből. 1939-ben és 1940-ben csak az országos adatokat közölték, külön a budapestieket nem.

¹¹ Ezekhez lásd például Kovács, 1929; Melly, 1928; Szél, 1928; Szél, 1937.

¹² A statisztikák problematikájához lásd részletesen Zonda, 2019: 363–386.

első világháború alatti időszakra is. Munkám ezen fejezetében a következő szempontok alapján vizsgálom az öngyilkosság jelenségét: nemek, korcsoportok, családi és vagyoni viszonyok, lakóhely, vallás, foglalkozás, elkövetés oka, módja, ideje szerinti megoszlás, illetve a nemzetközi kontextust is figyelembe veszem. A következő fejezetben a korabeli sajtót elemeztem szintén kvantitatív szempontok alapján. Az utolsó nagy tartalmi egységben az öngyilkosság korabeli diskurzusát vizsgálom, ennek során azonban – terjedelmi keretek miatt – nem törekedhettem teljességre. Ehhez a mintát egy 2009-ben megjelent tanulmány szolgáltatja, amely az öngyilkosság és a gazdasági válság összefüggéseit vizsgálta a weimari köztársaság Berlinjében.¹³ Ebben a szerző arra vállalkozott, hogy a különböző politikai irányzatok sajtótermékeinek véleményeit is összegyűjtse az öngyilkosság jelenségével kapcsolatban és összevesse őket. Céloom annak illusztrálása, hogy a nyilvánosság, illetve a nagyvárosi társadalom különböző rétegei, ezen belül a közvélemény formáló sajtó, illetve más egyéb tényezők hogyan vélekedtek a modernizálódó nagyvárosban tapasztalható öngyilkosságokról, amelyek egyébként összeurópai viszonylatban is kiemelt helyre emelték Budapestet. A fejezetben azt ragadom meg, hogy miként közvetítette a két háború közötti budapesti sajtó a témát a nyilvánosság felé.

Ahogy utaltam már rá, az öngyilkosság kultúrtörténetileg, pszichológiailag, szociológiailag rendkívül szerteágazó témakört jelent, aminek több olyan tényezője is van, amit érdemes lenne górcső alá venni. Ilyen például Feinsilber Róbert („Róbert bácsi”) kalandor, kétes jótékonyági tevékenysége, Zilahy Lajos 1922-ben megjelent regénye, a *Halálos tavasz*, majd ennek 1939-ben bemutatott filmváltozata, és az 1930-as évek környékén az öngyilkosok himnuszaként elhíresült *Szomorú vasárnap* című melódia is. Ezek vizsgálata azonban nem tárgya ennek a tanulmánynak.

¹³ Föllmer, 2009: 198–209.

II. Öngyilkossági statisztikák (1896–1941)

Az öngyilkosság jelenségét először talán legkézenfekvőbb a már említett vonatkozó statisztikai adatok fényében megvizsgálunk. Azonban ez a látszólagos egyszerűség ellenére több veszélyt rejt magában. A statisztikákkal szembeni kritika egyébként nem új keletű jelenség, ám mégsem bontakozott ki hamar. Ahogy Zonda Tamás fogalmazott: „Az öngyilkosság-regisztrációt megbízhatónak tekintették közel egy évszázadon át. Ennek egyik oka azon tapasztalat volt, hogy a szuicid ráták, a nemi és életkori ráták hosszú időn át konstansnak mutatkoztak. A hivatalos és szabályozott adatgyűjtés bevezetése az 1800-as évek második felén-végén valósult meg a civilizált Európa csaknem minden országában. A 20. század elején jelentek meg először az öngyilkossági statisztikák érvényességéről és megbízhatóságáról szóló tanulmányok”.¹⁴

1. Az öngyilkossági statisztikákról

Ez a kritikai szemlélet a két világháború közötti korszak magyar tudományos életében is kezdett kibontakozni. Zehery Lajos kortárs jogász például a következőkre mutatott rá egy 1926-ban megjelent munkájában: „Nagyban befolyásolja az öngyilkossági statisztika pontosságát az adatgyűjtés módszere. Abol ugyanis az öngyilkosság csak mint halálok, a haláletet-statisztika részeként szerepel, ott a statisztikai vizsgálódás köréből teljesen kiesnek a megkísérlett, de halált elő nem idézett öngyilkosságok. EGYMAGÁBAN ez a körülmény elegendő annak feltételezésére, hogy az öngyilkosság, mint a társadalmi élet tömegjelensége, legalább kétszer akkora számban fordul elő a valóságban, mint a statisztikai kimutatásokban”.¹⁵ A kortárs jogász tehát arra hívta fel a figyelmet az 1920-as évek közepén, hogy a statisztikákból sokszor kimaradnak az öngyilkossági kísérletek és csak a tényleges, halállal végződő öngyilkosságokat kerülnek a kimutatásokba, pedig feltételezhető, hogy az öngyilkosság, mint társadalmi jelenség dupla annyi esetben fordulhat elő.

A statisztikák azonban más szempontból is problematikusak. Ilyenek például azok az esetek, amelyekben nehéz eldönteni, hogy baleset vagy tényleges öngyilkosság következtében hunyt-e el az illető, ami gyakran torzíthatja a kapott statisztikai adatokat. „Sokszor nehéz eldönteni – írta 1928-ban Melly József – hogy a haláletet baleset, vagy tényleg öngyilkosság következménye. Így a hivatalos feljegyzésekben is lehetnek hibák! Rontja a gyűjtés megbízhatóságát, hogy a regisztrálás nem a helyben történt, hanem a helyben megállapított haláleteteket foglalja össze, így nagy folyamok mellett lévő községek, városok adatgyűjtésébe a vízből kifogott hullák feljegyzése is belekerül. Ezzel szemben

¹⁴ Zonda, 2019: 363.

¹⁵ Zehery, 1926: 6.

kimarad a helybeliek idegenben elkövetett öngyilkosságának regisztrálása, pedig elég gyakori, hogy nagyobb városok önmagukkal meghasonlott polgárai a város területén kívül fekvő környéki erdőkben követik el szörnyű tetteiket. A hegyvidékeken ismét nagy kérdés elé van gyakran állítva a hivatalos szervezet, mert nehéz eldönteni, hogy egy-egy esetben turistaszerencsétlenség vagy öngyilkosság esete forog-e fenn?’ Ennek ellenére Melly mégis az öngyilkosságokkal foglalkozó kimutatások mellett érvelt azzal, hogy *„mindezen hibaforrások ellenére a haláloki statisztikát anyagul annál inkább elfogadhatjuk, mert minden valószínűség amellet szól, hogy a hibák végeredményében kompenzálódnak s a különböző időkben tett feljegyzések azonos hibaforrásokkal készülvén, relatíve elég jól összehasonlíthatók”*.¹⁶

1. kép

A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület központi épülete a Markó utca sarkán (1890 körül) Forrás: Fortepan, 82483.

Ám további nehézségre is rámutatott az öngyilkosságok kvantitatív vizsgálatával kapcsolatban. Kiemelte, hogy lehetetlen az összes öngyilkossági esetről tudomást szerezni, hiszen vannak olyan esetek, amiket be sem jelentenek a rendőrségnek vagy a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületnek (1. kép), vagy öngyilkosságukat az emberek egyfajta „segélykérésnek” szánják rokonaik, barátaik felé. Erre a problematikára is utalt Melly, aki szerint *„gyakoribb az öngyilkosság, mint azt az öngyilkosok rovatának számadatai a balandóságban mutatják. Az öngyilkosságokat feltüntető haláloki statisztikai gyűjtések nem teljesek. Az öngyilkossági kísérleteket már nagyon nehéz volna statisztikai módszerekkel megfigyelni, különösen olyan adatgyűjteményt produkálni, mely a szakkritikát kiállja. Nagy városokban az első segélynyújtással foglalkozó szervezeteknek, a men-*

¹⁶ Melly, 1928: 11–12.

tökönek feljegyzései kerülhetnének szóba, valamint a kórházak idevágó közlései. A kettős jelentések kiküszöbölése mellett is sok eset maradna ki az ilyen gyűjteményből. Tudjuk, hogy vannak komolytalan öngyilkossági kísérletek, melyekhez a mentőket sem hívják ki. Sok esetben magánorvosok nyújtanak első segélyt, de valószínű, hogy sok öngyilkos még erre se szorul, mert elegendő a hozzátartozóknak az első segélynyújtásban való közreműködése. És miként az öngyilkosság folyamányaképpen, de esetleg hónapok múlva bekövetkezett halálesetek kimaradhatnak a haláloki táblázatnak az öngyilkosság feliratú rubrikájából, úgy a promte halálos végű esetek hiányoznak az öngyilkossági kísérleteket feljegyző gyűjtésekből”.¹⁷

Ugyanezeket az aggályokat osztotta Karner Károly teológus egyetemi tanár is egy 1931-ben megjelent művében. Karner szerint az öngyilkosságokkal kapcsolatban az egyik legfőbb probléma a hozzátartozók magatartása: „az öngyilkosságok számának statisztikai megállapítása rendkívül nehéz, sőt egyenesen lehetetlen. A statisztikai kimutatások mindig csak a halállal végződő öngyilkosságokat mutatják. Még ezen esetekben is igen gyakori a hozzátartozóknak az a törekvése, hogy az öngyilkosságot eltitkolják és balesetnek tüntessék fel, úgyhogy a statisztikai adatok már e ponton sem teljesen megbízhatók. De azonfelül hány olyan öngyilkossági eset van, amely nem végződik azonnal, hanem csak hetek vagy hónapok múltán halállal. Ezen esetek sem szerepelnek a statisztikában. Végül a régebbi statisztikai adatgyűjtés egyáltalán nem terjed ki az öngyilkossági kísérletekre”. Végő soron ő is arra a következtetésre jutott, hogy akár kétszer vagy háromszor több öngyilkosság és öngyilkossági kísérlet is történhetett a korban a kimutatásokban vezetett eseteknél.¹⁸

Az öngyilkossági statisztikával kapcsolatosan 1928-tól rendelkezünk részletesebb, az öngyilkossági kísérletekre is vonatkozó adatsorokkal, ugyanis ekkor hozták létre belügyminiszteri rendelettel a m. kir. államrendőrség budapesti főkapitányságának Életvédelmi osztályát, aminek feladata volt az ilyen esetekről szóló kimutatások elkészítése, és ezek továbbítása a Belügyminisztérium, illetve a Központi Statisztikai Hivatal felé (ezeket az adatokat tartalmazták a korabeli *Kormányjelentések és Statisztikai Évkönyvek* is).¹⁹ Ennek eredménye az lett, hogy az 1930-as évek folyamán fejlődtek az öngyilkosságokra vonatkozó adatgyűjtések

¹⁷ Melly, 1928: 11–12.

¹⁸ Karner, 1931: 117–118.

¹⁹ Ha valaki Budapesten az 1930-as években öngyilkosságot kísérelt meg és sikerült megmenteni, az ügye az Életvédelmi Osztályhoz került. Éliássy Sándor korabeli rendőrfőkapitány szavaival élve a hivatal szociális tevékenysége az volt, hogy „beleélve magát az öngyilkosságot megérelő előzményekbe, az életunt lelki egyensúlyát igyekszik helyreállítani, életkedvét visszaadni, életcéljára rávezetni”, továbbá „különös figyelmet fordít a rendszerint öngyilkossági kísérlettel kapcsolatban eltűnt egyének felkutatására és a vízből kimentettekér” is. Azzal, aki túlélte az öngyilkossági kísérletet, igyekeztek megértetni, hogy az ember élete fordulhat jobbra az idő elmúltával, viszont ha hajthatatlan volt, akkor őrizetbe vették, nehogy újra önmaga ellen forduljon. Ha például anyagi okok miatt kísérelt meg valaki öngyilkosságot, akkor pénzsegélyt nyújtottak neki, de ha nyomor miatt akart öngyilkos lenni, akkor elküldték egy szociális intézményhez, vagy megpróbálták álláshoz segíteni. A hivatal az említett rendelet alapján 1928. július 5-én kezdte meg működését. Lásd A m. kir. belügyminiszter 1928. évi 253.000. számú rendelete az életuntak megmentéséről és védelméről. Rendeletek Tára, 1928: 338–343.; Éliássy, 1939: 252.

módszerei,²⁰ ám megállapítható, hogy teljesen egzakt adatok ezután sem állnak rendelkezésre. Például az Életvédelmi Osztály első féléves munkájával kapcsolatban a vonatkozó *Kormányjelentés és Statisztikai Évkönyv* azt tartalmazza, hogy a testület 1928 második felében 383 férfi, illetve 592 nő öngyilkossági ügyében nyomozott. Ezzel szemben a magyar rendőrség történetéről szóló korabeli irodalom eltérő adatokat közölt. Eszerint 426 férfi és 671 nő kísérelt meg öngyilkosságot 1928 második felében.²¹

Az 1920-as évekkel kapcsolatosan különösen nehéz eligazodni az öngyilkosságra vonatkozó adatok között. Az 1. táblázat azt mutatja, hogy 1921 és 1926 között az öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek kapcsán a haláloki statisztikában, a rendőri jelentések és a mentők közlései jelentősen eltérnek egymástól. Annyi azonban biztosan elmondható, hogy mind a három feltüntetett kategóriában emelkedik az öngyilkosságok száma, ám eltérő mértékben: a haláloki statisztikában 1926-ra 44,4%-kal, a rendőri jelentések szerint háromszorosára (!), míg a mentők közlései szerint 89,1%-kal növekedtek a mutatók. Ehhez érdemes hozzávenni Budapest népességének alakulását, amiről megállapítható, hogy a főváros lakossága csak 3,3%-kal emelkedett a vizsgált időintervallumban, tehát az öngyilkosságok számszerű növekedése jóval nagyobb ütemű volt, mint a főváros bővülése.

Év	Lakosság	Az öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek Budapesten					
		haláloki statisztika szerint		rendőri jelentések szerint		mentők közlései szerint	
		absz. szám	1 millió főre	absz. szám	1 millió főre	absz. szám	1 millió főre
1921	933 340	383	410,4	675	723,2	941	1 008,2
1922	939 526	402	427,9	822	874,9	883	939,8
1923	945 712	414	437,8	930	983,4	936	989,7
1924	951 898	451	473,8	1 153	1 211,3	1 060	1 113,6
1925	958 084	529	552,1	1 546	1 613,6	1 514	1 580,2
1926	964 386	553	573,4	2 096	2 173,4	1 779	1 844,7

1. táblázat

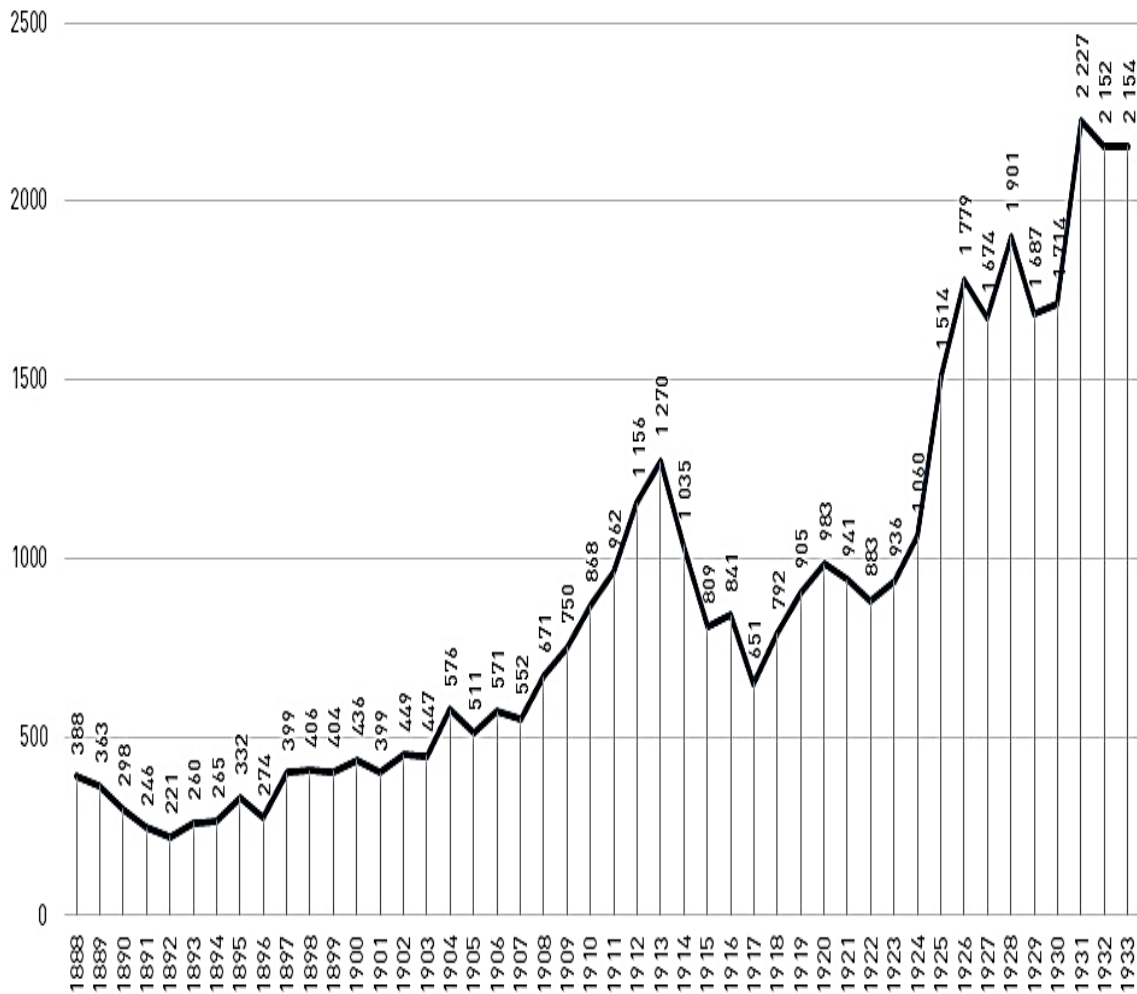
Öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek Budapesten a haláloki statisztika, a rendőri jelentések és a mentők közlései szerint abszolút számban és 1 millió főre számolva 1921–1926 között²²

²⁰ Kovács, 1929: 954–977.

²¹ Lásd KésÉ 1928, 58–59.; Borbély–Kapy, 1942: 140–141.

²² Melly, 1928: 27.; Karner, 1931: 117.

Az öngyilkossági kísérletek emelkedő tendenciája jól leolvasható a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület részletes kimutatásaiban is (2. diagram). Látható, hogy az öngyilkossági esetek száma egészen az első világháború kezdetéig folyamatosan nőtt, majd a háború végéig csökkent, ezután a Horthy-korszak elejétől kezdve újra emelkedett, a gazdasági válság begyűrűzésekor pedig elérte a tetőpontot.

2. diagram

Az öngyilkossági esetekhez történő kivonulások száma a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület adatai alapján (1888–1933)²³

Ahogy a már idézett statisztikus is utalt rá, szerencsés lenne, ha a korabeli kórházakból is rendelkeznének az öngyilkosokra vonatkozó kimutatásokkal.

²³ Székesfőváros, 1934: 523.

Azok többségét, akik a 20. század első felében öngyilkosságot kíséreltek meg Budapesten, a Szent Rókus Kórházban szállították (2. kép), mivel akkoriban ez volt a főváros központi közkórháza.²⁴

2. kép

A Szent Rókus kápolna és a Rókus Kórház (1890-es évek)

Forrás: Fortepan, 82379.

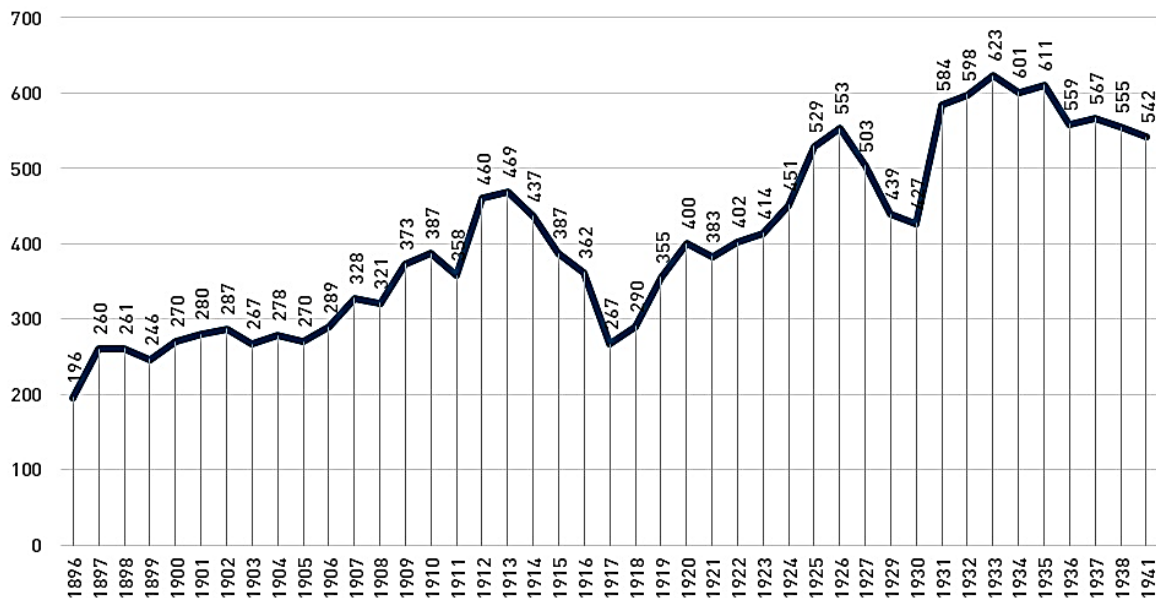
Ám a korabeli orvosi szaksajtó csak részleges kimutatásokat közölt a kórházakban öngyilkosság miatt ápoltakkal kapcsolatban, amiknek jelentős részét főképpen a Rókus Kórház doktorai állították össze. Az ő leírásaik is csupán néhány öngyilkossági móddal kapcsolatban tartalmaznak adatokat, viszont azok meglehetősen részletes képet adnak. Ilyen például Balázs Gyula belgyógyász alorvos 1930. augusztusi cikke a mérgezéses esetekről: „1923–1929-ig osztályunkon összesen 5056 heveny mérgezettet kezeltünk 95féle mérgezéssel, 98%-uk öngyilkossági kísérlet. Ha a mérgezések számának évenkénti ingadozását vizsgáljuk, feltűnik, hogy az 1923–1928-ig több, mint kétszerezésére növekedett meg, majd 1929-ben jelentősen csökken 758-ra. [...] A gázmérgezési esetek száma (öngyilkossági és baleseti) osztályunkon 7 év alatt 1923-tól 1929-ig 144%-al emelkedett. 1923-ban 69, 1929-ben már 169 gázmérgezettet ápolunk”.²⁵

²⁴ Nánássy, 1929: 450.; Kiss, 2005: 64.

²⁵ Balázs, 1930: 833–838.

2. Az öngyilkosságok számának alakulása

Noha az 1896 és 1927 közötti öngyilkossági kísérletekkel kapcsolatosan nem rendelkezünk részletes, a kísérleteket is tartalmazó kimutatásokkal, ám a halállal végződő öngyilkosságokról teljes adatsorok maradtak fenn, amiket kiegészíthetünk a korabeli *Kormányjelentések és Statisztikai Évkönyvek* 1941-ig terjedő adatsoraival (3. diagram). Ez a statisztika hasonló görbét ír le, mint amit a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület közlései alapján láthattunk.

3. diagram

A halálos kimenetelű öngyilkosságok száma Budapesten 1896 és 1941 között²⁶

Az első világháború kezdetéig halállal végződő öngyilkossági kísérletek folyamatosan növekedtek, ami több okra vezethető vissza. Ilyen például a „halálkultusz” és az önpusztító attitűd megjelenése a 19. század második felében, amit Fekete Sándor pszichiáter és neurológus a következőképpen fejtett ki a közelmúltban: „*A halálkultusz kibontakozása a 19. század ötvenes éveinek közepétől érzékelhető határozottan. Kijelődésének kedvezett a Deák Ferenc példája nyomán tudatosan és tüntetően vállalt, ún. passzív ellenállás. A kélépésből és lemaradásból erényt, virtust formáló nemesi mozgalom irreálisan hosszú időre meghosszabbította az általános tehetetlenség érzését, ahol csak a dicsőséges halál látomása maradt meg világos végpontként. Így válhatott a passzív rezisztencia körülménye középpontja a halál és a temetés a nemzeti érzelmek kinyilvánításának terévé?*”²⁷

²⁶ A diagramban szereplő adatok forrásai: Melly, 1928: 20.; KésÉ 1929: 47–49.; KésÉ 1930: 44–46.; KésÉ 1931: 55–57.; KésÉ 1932: 60–62.; KésÉ 1933: 66–68.; KésÉ 1934: 61–63.; KésÉ 1935: 64–66.; KésÉ 1936: 60–62.; KésÉ 1937: 64–66.; KésÉ 1938: 67–69.; KésÉ 1941: 69–72.

²⁷ Fekete, 2004: 80.

Zonda Tamás öngyilkosság-kutató által megfogalmazott másik megközelítés szerint az öngyilkosság elterjedését a nyugati kultúra térhódítása és a dualizmuskori társadalom túlzott megosztottsága eredményezte, amiben a korszak „*áldatlan állapotot teremtő helyzete, a társadalom megosztottsága és széthúzása, a konzervativizmus haladásellenessége, a »passzív ellenállás« impotens-kéynyelmes gyakorlata, és e magatartás eredményességének elmaradásából adódó elkéseredett válaszok*” hatottak az öngyilkosság terjedésére. Zonda benyomása az volt, hogy a 19. század folyamán „*a magyarság az önpusztító attitűdöt, indítékot a nyugati kultúrkör közvetítésével tanulta, szocializálta*”.

Mindez akkor történt, amikor „*a magyarság számára meghatározóvá válik az osztrák (német) kultúra. A társadalmi szinten történő minta-adás-átvétel, szocializáció, kulturális transzmisszió típusos esetét látjuk megvalósulni. Ebben a században kezd az osztrák-magyar kommunikáció igen szorossá és intenzívvé válni. Aligha kell bizonygatnunk, hogy a gazdaságilag, kulturálisan lemaradott magyarság számára számos területen mintaadó volt Ausztria*”. Majd végső soron arra a megállapításra jutott, hogy „*ha annyi értékrendet, szokást, nyelvi fordulatot, intézményrendszert átvettünk és örzünk még ma is, miért ne lenne valószínű, hogy az öngyilkos magatartás tanulása is ezen a közvetítésen keresztül érvényesült, valósult meg. A fejlett és értékes szellemi normák mellett a rossz és nem kívánatos is átszivárog egy kultúraközvetítés során*”. Az első világháború előtt Budapest hatalmas fejlődése ellenére is megmaradtak az előző század problémái: „*az agrárkérdés, az általános szavaazójog megoldatlan, a nemzetiségi kérdésben még nagyobb türelmetlenség ütötte fel a fejét időnként sovíniszta felhangokkal*”.²⁸

A mentők közlései és a haláloki statisztika alapján készült diagramból is kitűnik, hogy a Nagy Háború alatt csökkenő tendenciát mutatott az öngyilkosság jelensége, ami Szél Tivadar korabeli orvos, statisztikus szerint több okra is visszavezethető: „*A világháború számos elkéseredett, önmagával meghasonlott ember figyelmét terelte el önönmagáról, az ő kicsiny, de neki fontos bajairól és megakadályozta az öngyilkosságot. A férfit kivette eddigi köréből s megszakította annak a gondolkodásnak és érzelmi életnek a folyamatát, amely otthon esetleg öngyilkosságra vezetett volna. Emellett akkor elkéseredett életunt férfiak nemcsak öngyilkossággal, hanem hadiszolgálatra való önkéntes jelentkezés útján is kereshették a halált s ezáltal is csökkentették az öngyilkosságok akkori számát*”.²⁹ Melly is hasonlóan látta az öngyilkosságok számának visszaesését: „*A háború alatt az öngyilkosok száma apadt, hiszen régi tapasztalás, hogy a társadalom nagy nemzeti jellegű megmozdulása az öncélúság érzését elnyomja, az egyéni akarást háttérbe szorítja, ami mindig az öngyilkosságok apadásában is megmutatkozik*”.³⁰

A világháború után, 1918-tól az öngyilkosságok száma 1926-ig újfent meredeken emelkedő tendenciát mutatott (közel megkétszereződött), ami – Éliássy Sándor budapesti rend-

²⁸ Zonda, 2004: 104–107.

²⁹ Szél, 1928: 717–719.

³⁰ Melly, 1928: 21.

őrfőkapitány szerint – elsősorban azzal magyarázható, hogy a „világháborút, valamint a forradalmakat követő lelki, erkölcsi és anyagi összeomlás, a széles néprétegek inséges helyzete, a váratlan munkátlanlás kényszere ijesztően megnövesztette azoknak a számát, akik életbizalmukat elvesztve, a halálban kerestek menekülést”.³¹ Ez követően 1926 és 1930 között az öngyilkosságok száma ismét – nagyjából negyedével – csökkent. Az újabb nagy változást az 1931 és 1933 közötti évek hozták, ami a világgazdasági válság Magyarországra történő begyűrűzésére tehető. A válság elmúlásától kezdve, az 1930-as évek közepétől pedig megint egy lassú, egyenletesen csökkenő periódus figyelhető meg.³²

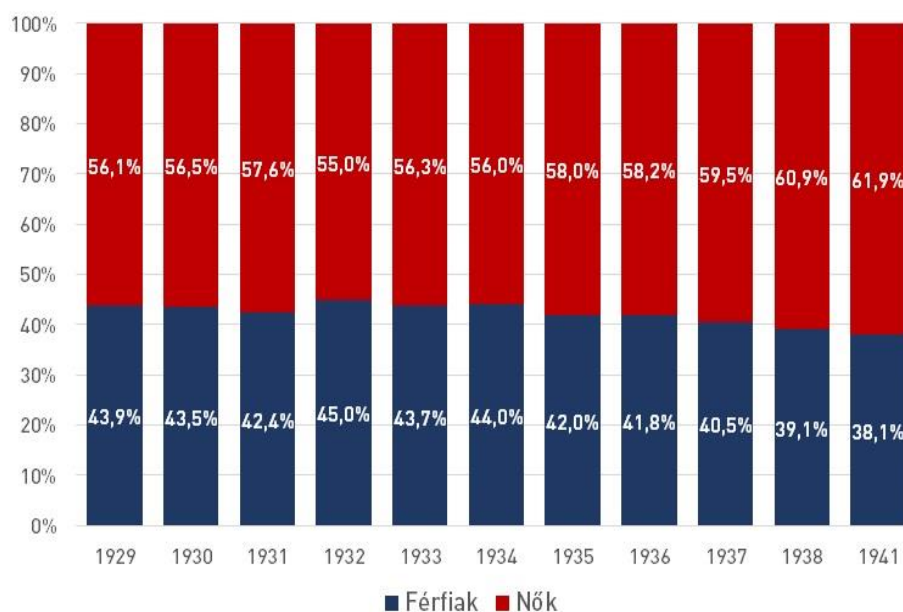
³¹ Éliássy, 1939: 252.

³² Az öngyilkosságok számának emelkedése és a világgazdasági válság közötti összefüggésre lásd Szigeti, 1936: 163.; Szél, 1937: 1039–1055.

III. Az öngyilkossági statisztikák részletes vizsgálata (1929–1941)

1. A nemi megoszlás és az elkövetés módja

A halállal végződő öngyilkosságok számának áttekintése után érdemes bizonyos szempontok alapján mélyebb elemzést folytatni elsősorban az 1929 és 1941 közötti adatok alapján, mivel – ahogy a korábbiakban már rámutattam – ezekből az évekből részletes kimutatásokkal rendelkezünk az öngyilkossági kísérletekre vonatkozóan is. Érdemes a budapesti öngyilkosok nemek szerinti megoszlásával kezdenünk (4. diagram).

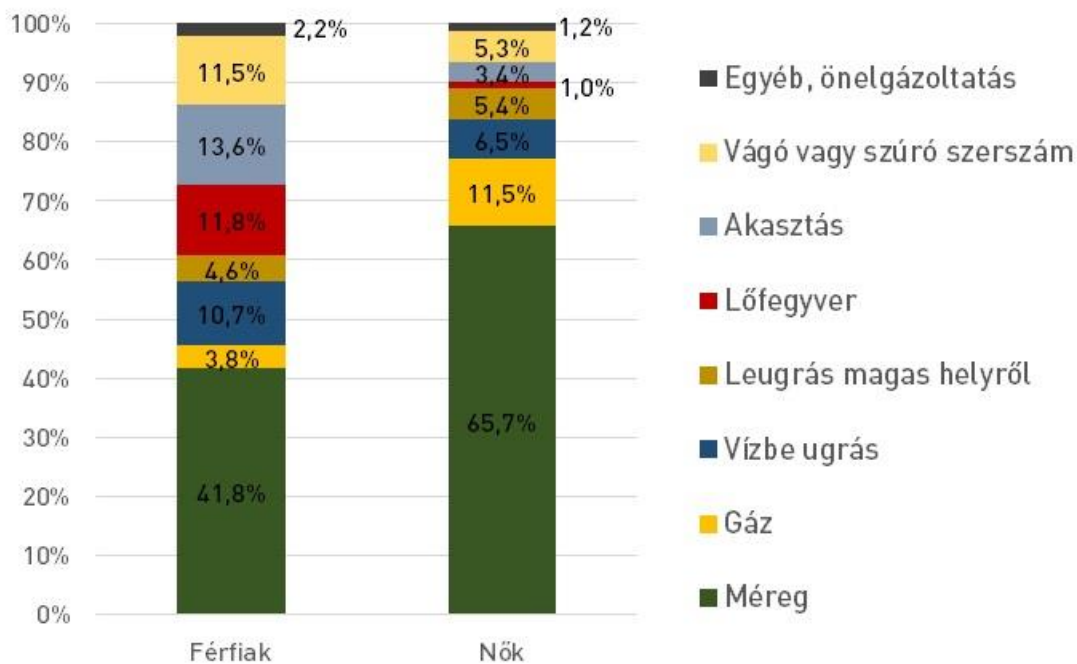
4. diagram

A budapesti öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek nemek szerinti megoszlása 1929 és 1941 között

Budapesten 1929 és 1938 között összesen 19 728 öngyilkosság és öngyilkossági kísérlet történt, ami évi átlagban körülbelül 1 972 esetet jelent (tehát naponta 5–6 öngyilkossági kísérlet történt a magyar fővárosban). Megállapítható, hogy az öngyilkosok között minden évben a nők voltak nagyobb számban, sőt a kimutatásokból az is kitűnik, hogy az évtized folyamán egyre növekedett az arányuk. A nemek közötti megoszlást elsősorban Budapest társadalomszerkezete magyarázza. Ugyanis, ahogy arra Gyáni Gábor is rámutatott, a Budapesten élő nők jelentős része a jobb élet reményében költözött a fővárosba, tehát bevándor-

lásukból adódóan gyökértelenek voltak, az ebből adódó beilleszkedési nehézségeik és társadalmi helyzetük (többségük cseléd vagy eltartott volt) miatt kerülhettek olyan kiszolgáltatott helyzetbe, ami hajlamosabbá te(he)tte őket az öngyilkosságra.³³

Fontos az öngyilkosságokat az elkövetés módja szerint is megvizsgálni (5. diagram). Ez alapján elmondható, hogy a két háború közötti Budapesten nők által elkövetett öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek esetében a „legkedveltebb” öngyilkossági mód a méreghasználat volt (65,7%). Nagyobb számban fordul elő még közöttük a vágó vagy szúrószerszám által elkövetett kísérletek vagy bekövetkezett halálesetek – leggyakrabban az erek felvágása. Noha a férfiak körében is a leggyakoribb mód a méreg használata volt, ám nagyobb arányban választottak gyorsabb és biztosabb módokat életük kioltására, ilyen az akasztás és a lőfegyver használata. A modern pszichológiai szakirodalom szerint „a férfiak jóval kegyetlenebb eszközökhöz, főbelövéshez, szíven szúrásához, akasztáshoz folyamodnak, míg a nők inkább a gyógyszer-túladagolás kíméletesebb módszerét választják”. Ennek vélhetően az az oka, hogy „a férfiak eltökéltebbek szándékuakat illetően és módszereikben is inkább biztosra akarnak menni”, másrészt hozzájárulhat ehhez „a férfiakról kialakult évszázados sztereotíp kép, mely nem engedi gyöngeségeik vagy érzelmeik kifejezését, gyakorlatilag lehetetlenné teszi számukra a komolynak látszó próbálkozásokat vagy szükség esetén a segítségkérést”.³⁴

5. diagram

Öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek az elkövetés módja szerint (1929 és 1941 közötti évek átlaga)

³³ Gyáni, 1995: 32.

³⁴ Comer, 2005: 295.

Érdeemes néhány gondolat erejéig kitérni a vízbeugrással történő esetekre, amikkel kapcsolatosan a már idézett Fekete Sándor a következőképpen vélekedett: „*A dinamikus pszichiátriai felfogásmód szerint a víz, a vízbeesés a születés szimbóluma. A keresztelési rítusok a víz felhasználásával egyesítik az újjászületés és a megtisztulás eszméjét. [...] Igaz, hazánkban ma már sokkal ritkább a hídról leugrás, de az öngyilkosságok manapság is, akárcsak a múltban, leggyakrabban a feltámadás, újjászületés szimbolikáját tartalmazó húsvét intermittáló hónapjában, áprilisban fordulnak elő*”.³⁵ A budapesti öngyilkossági kísérletek között olyannyira feltűnően gyakori volt a Dunába ugrás módszere, hogy Budapest Törvényhatósági Bizottságában is felmerült ennek megakadályozása. Egy 1927 tavaszán megfogalmazott képviselői indítvány rámutatott, hogy a Ferenc József hídon (3. kép) elhelyezett „*turulmadáron nap-nap után öngyilkossági kísérletek fordulnak elő. Úgy látszik, ez különösen kedvelt helye az öngyilkosjelölteknek és tekintettel arra, hogy Budapest székesfőváros területén az öngyilkosságok már valóban járványszerűen lépnek fel, sürgős intézkedésre van szükség, hogy ez a hely ne álljon oly könnyen az öngyilkosjelöltek rendelkezésére*”.³⁶

3. kép

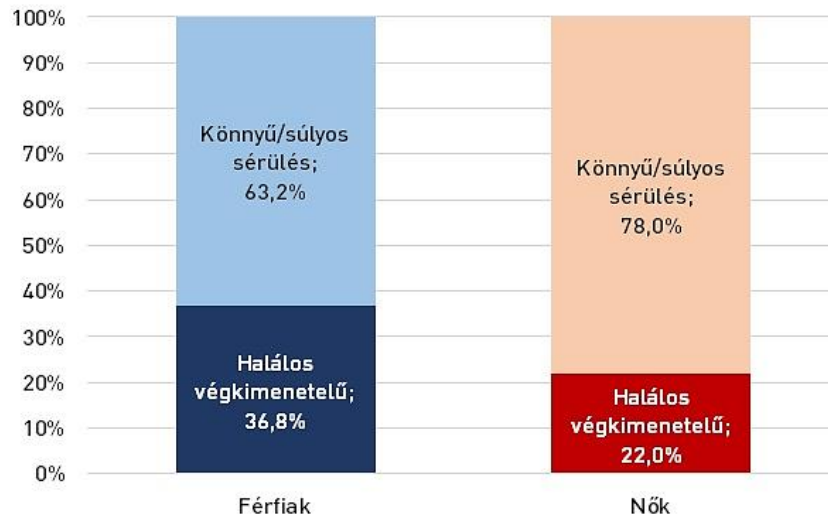
Az öngyilkossági kísérletek egyik gyakori helyszíne, a Ferenc József (mai Szabadság) híd (1928)

Forrás: Fortepan, 32578

³⁵ Fekete, 2004: 86.

³⁶ Bp. Jegyzőkönyvei, 1927: 153–154. 1927. március 23-iki közgyűlés jegyzőkönyve, 376. szám. Ez az indítvány azért is érdekes, mert az azt megelőző évben már megkezdtek a motorcsónakokkal ellátott mentőállomások kialakítását a Duna fővárosi szakaszának mindkét partján. De csak az 1930-as évek végén számolhatott be arról Éliássy Sándor rendőrkapitány, hogy „*a hét dunai mentőállomás 97%-os eredményességgel bajtja végre a vízből mentéseket*”. Mentőakció a Duna partjain az öngyilkosságok megakadályozására. *8 Órai Újság*, 1926. június 19., 2.; Éliássy, 1939: 253.

De megemlíthető még Kosztolányi Dezső is, aki 1930-ban közölt hosszú publicisztikát a *Pesti Hírlap* hasábjain azokról, akik a Dunába vetették magukat.³⁷ A korabeli öngyilkossági kísérletek során alkalmazott módszerek arányszámaiból és az idézett pszichológiai megállapításból is következik az, hogy az adott időintervallumban a férfiak között több öngyilkosság volt halálos kimenetelű, mint a nők között (6. diagram).³⁸

6. diagram:

*Öngyilkossági kísérletek a végkimenetel szempontjából
(1929 és 1941 közötti évek átlaga)*

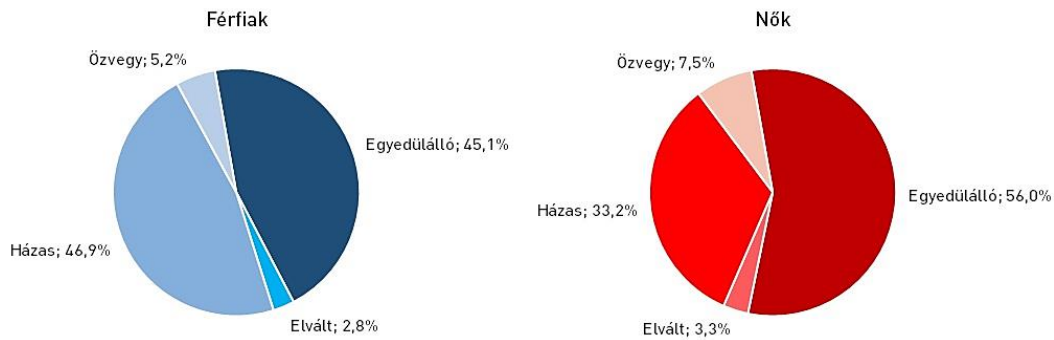
Hozzátehetjük, ez abból is adódik, hogy a nők tettüket egyfajta segélykérésnek, figyelemfelkeltésnek (is) használ(hat)ták, tehát köztük nagyobb számban találhatóak meg a könnyű és súlyosabb sérüléssel járó esetek.

Eltérés fedezhető fel a nemek között a családi állapot szerinti megoszlás tekintetében is (7. diagram). Már Durkheim is észrevette, hogy „*a házasemberek fizikai és erkölcsi állapota általában véve jobb, mint a házasságon kívül élőké*”, ami kihat az öngyilkosságok számának alakulására is, tehát a házasság visszatartó hatással van az egyénre, vagyis ez a faktor általában az öngyilkosságra „ösztönzőleg” ható tényezőkkel ellentétesen működik. Ugyanakkor a francia szociológus arra is rámutatott, hogy az özvegyesség kockázati tényezőként hat az egyénre, tehát az özvegyek között több ember lesz öngyilkos, mint a házasok között, de jellemzően kevesebben veszik el életüket maguktól, mint a hajadonok és nőtlen emberek.³⁹

³⁷ Kosztolányi Dezső: Hogyan mentenek ki egy öngyilkost a Dunából? *Pesti Hírlap*, 1930. július 2., 6.

³⁸ Hasonló volt a helyzet a dualizmuskori Budapesten is. Lásd Horváth, 2005: 97–98.

³⁹ Durkheim, 2003: 178., 186–189., 198.

7. diagram

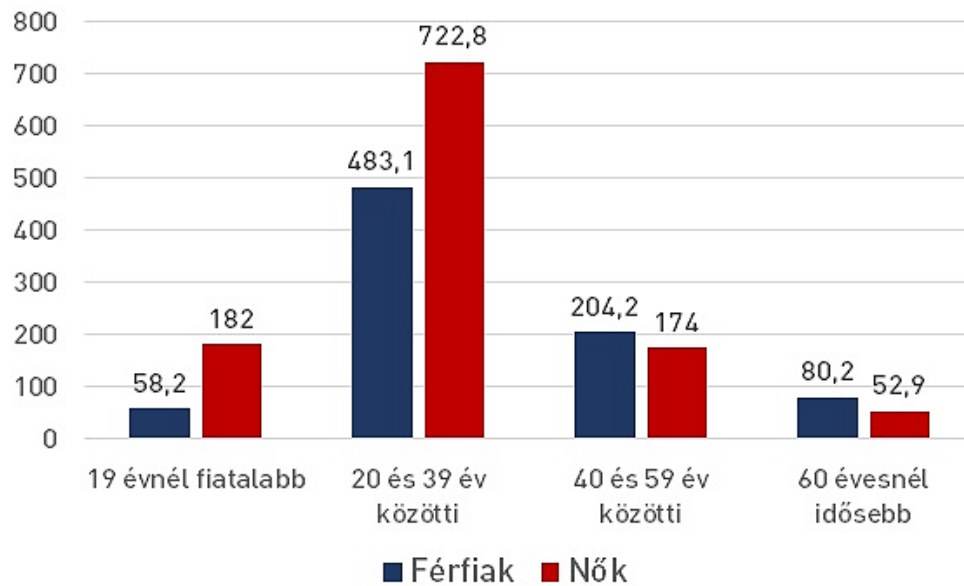
A budapesti öngyilkosok megoszlása nemek és családi állapot szerint az 1929 és 1941 közötti évek átlagában

Az általam vizsgált adatok ebben csak a házas férfiak nagy arányában térnek el, aminek a magyarázata vélhetően a gazdasági válság egzisztenciális hatásaiban keresendő. A nők esetében valószínűleg az anyai szerep betöltése hathatott visszatartó erőként. Az adatok azt mutatják, hogy az özvegyek körében magasabb volt az öngyilkossági hajlam, mint az elváltak körében. Ezt feltételezhetően az magyarázza, hogy az elváltak nem halál következtében veszítették el társukat, hanem egyéni döntés vagy közös megegyezés eredményeképpen, és ebből adódóan más a veszteség (gyász) lelki feldolgozási folyamata, amelynek során az egyén olykor kudarcot vall, s az özvegyek ezért vethettek önként véget az életüknek nagyobb arányban.⁴⁰

2. Korcsoport szerinti megoszlás

Ha az elkövetők korcsoport szerinti megoszlása alapján vizsgálódunk (8. diagram), akkor feltűnő, hogy – az 1929 és 1941 közötti évek átlagában – a 20 és 39 év között vetnek legtöbben véget életüknek. Ez azért is érdekes, mert ez az időszak, amikor az egyén saját egzisztenciát alakít ki, tehát ha ez nem sikerül (munkanélküliség, párválasztás sikertelensége, pénzhiány stb.), akkor hajlamosabb lehet önkézével véget vetni életének. A következő korcsoportban, tehát a 40 és 59 év közötti intervallumban a nemek aránya fordított, tehát megállapítható, hogy a nőknél az idő előrehaladtával csökken, míg a férfiaknál nő az öngyilkossági hajlam. A további két korcsoportban elenyészőbb az öngyilkosságok száma, a legkevesebb öngyilkosság a 60 évnél idősebbek körében történt 1929 és 1941 között.

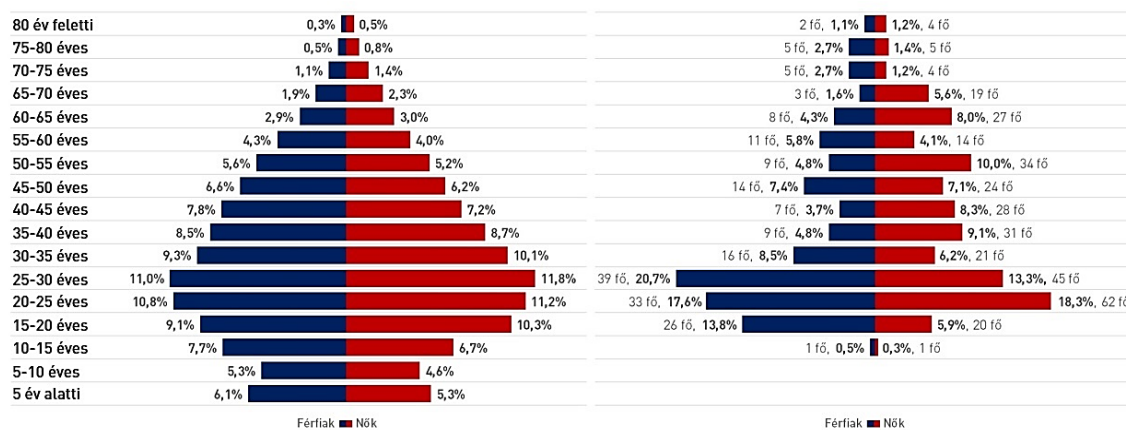
⁴⁰ Az arányokban hasonló képet kapunk az 1911 és 1927 között öngyilkosság miatt elhalálozottak családi állapota szerinti összetételében is. A férfiak 51,7%-a egyedülálló, 39,1%-a házas, 8,1%-a özvegy, 1,1%-a pedig elvált volt. A nők esetében egyedülálló 56,1%, házas 28,6%, özvegy 13,2%, míg elvált 2,1% volt a korban. Melly, 1928: 37.

8. diagram

Öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek nemek és korcsoportok szerinti megoszlása az 1929 és 1941 közötti évek átlagában

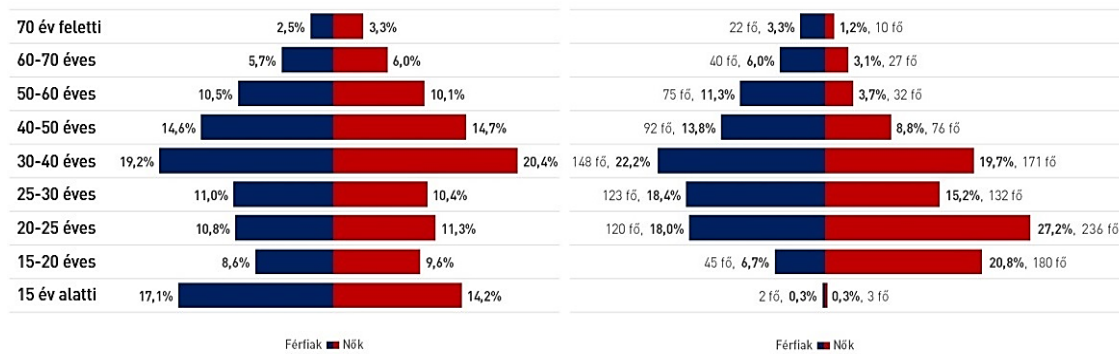
Hasonlóan fontos megfigyeléseket fogalmazhatunk meg a fővárosi lakosság korösszevetésével való összevetésben (9. diagram) is. 1925-ben a főváros népessége kifejezetten fiatalnak számított, hiszen a férfi és a női lakosság fele 30 évnél fiatalabb volt. Ezért sem meglepő az, hogy a férfiak esetében 15 és 30 év közöttiek, míg a nők között a 20 és 30 év közöttiek közül került ki a legtöbb öngyilkos. Ugyanakkor feltűnő, hogy az 50 és 70 év közötti nők esetében többen váltak meg önként az életüktől, mint a férfiak ugyanezen korosztályába tartozók. Ezek az adatok akkor válnak még beszédesebbé, ha egy másik évet (1930) is hasonló vizsgálat alá vonunk (10. diagram).

9. diagram

Budapest lakosságának korösszevetése 1925-ben (balra) és az 1925-ben öngyilkosságot elkövetők korösszevetése (jobbra)⁴¹

⁴¹ Melly, 1928: 28–29. alapján.

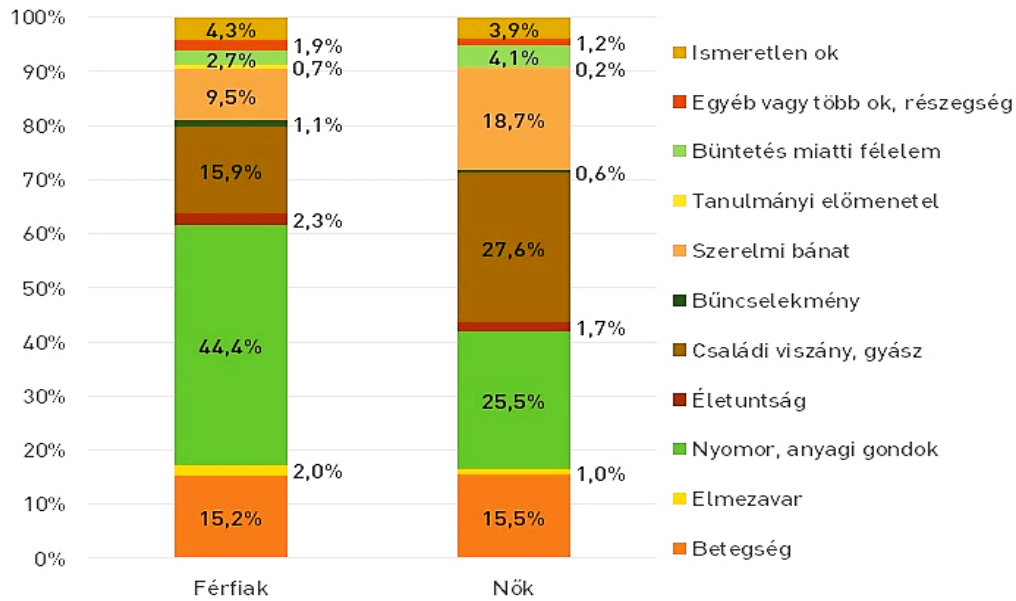
10. diagram

Budapest lakosságának korösszetétele 1930-ban (balra) és az 1930-ban öngyilkosságot elkövetők, illetve megkísérlők korösszetétele⁴²

Noha az 1930-as évből nincsenek annyira részletes adataink az öngyilkosok és öngyilkossági kísérletet elkövetők korösszetételére vonatkozóan, mint 1925-ből (a két diagram eltérése egyrészt abból adódik, hogy a forrásként szolgáló statisztikai évkönyvben nem ugyanazok az életkori kategóriák szerepelnek, mint az 1925-ös statisztikában, másrészt pedig abból, hogy az 1930-as adatok nemcsak a halállal végződő öngyilkosságokat tartalmazzák, hanem az öngyilkossági kísérleteket is), mégis néhány észrevétel megfogalmazható. A férfiak és a nők esetében is magas a 30 és 40 év közötti korosztályban az öngyilkosságok aránya, ugyanakkor feltűnő, hogy a két nem esetében eltérés mutatkozik, és a nők körében a fiatalabb, a férfiak esetében pedig inkább a közép- és idősebb korosztályokban nagyobb az öngyilkosságot megkísérlők aránya a másik nemmel való összevetésben. Az 1925-ös és az 1930-as diagram együttes vizsgálata ugyanakkor egy érdekes megállapításra enged következtetni. Láthattuk, hogy az előbbi esetében a 20 és 30 éves korosztályban, tehát az 1895 és 1905 között születettek esetében a legmagasabb az öngyilkosok száma, és ehhez a másik diagram adatai átfedést mutatnak, különösen a 30 és 40 év közötti, azaz 1890 és 1900 között született férfiak esetében. Tehát megfogalmazható az az óvatos következtetés, hogy a 1920-as évek második felében főképp a századforduló környékén születettek körében magas az öngyilkosság kockázata, ami több dologgal is magyarázható. Egyrészt azzal, hogy ennek a generációnak különösen meghatározó élmény a Nagy Háború traumája volt részben azért, mert ez a korosztály ténylegesen részt is ve(hete)tt a katonai eseményekben. Másrészt azért, mert a viláégés és a vereség éppen a szocializációjuk befejező időszakára esett, tehát többük átélhette édesapjának elvesztését a háborúban, vagy családjá szétszakadását a területi elcsatolások révén, vagy épp a háború utáni recesszióban próbálták egzisztenciájukat, saját családju-

⁴² Thirring, 1936: 62.; KÉSÉ 1930: 44–46.

kat kialakítani, amiket akár sorozatos kudarcok, beilleszkedési nehézségek, megfelelési kényszer és más frusztrációk is kísérhettek. Tehát a korábbi hagyományos társadalmi keretek megbomlása több szempontból is súlyosan érinthette ezt a generációt.

11. diagram

A fővárosi öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek vélhető okai nemek szerint az 1929 és 1941 közötti évek átlagában

Az egyik legnehezebb kérdés az öngyilkosságok (gyakran csak vélelmezett) okainak vizsgálata (11. diagram). Ezek vonatkozásában feltűnik az, hogy a nők főleg családi viszály és gyász következtében vetettek véget életüknek (27,6%), de körükben magas még a nyomor, az anyagi gondok (25,5%) és „szerelmi bánat” miatt (18,7%) elkövetett öngyilkosságok is. A férfiak körében a legnagyobb öngyilkossági oknak a nyomor és anyagi gondokat tekinthetjük (44,4%), de magas a családi viszály (15,9%) vagy betegség (15,2%) miatti öngyilkosságok száma is.

Érdekes kategóriát jelent az öngyilkosságok okai között az „életuntság”, aminek okait Nánássy László Dezső a budapesti rendőrség Életuntakat Védő Irodájának munkatársa a következőkben látta:

„Határozottan merem állítani, hogy a legtöbb modern ember világnézetének hiányossága miatt válik elkeseredetté, majd életunttá, s a világnézetének elégtelensége érleli meg benne az öngyilkosság borzasztó elhatározását! [...] Az igazságnak megfelelően meg kell állapítanunk, hogy a modern kultúra – amely csak egyoldalúan fejlődött technikai kultúra – nem tudja lecsillapítani, betölteni lelki béke után vágyódó lelkünket. A modern kultúremler nem tudja megérteni az élet célját s értelmét, következésképp nem tud megküzdenei a lét nehézségeivel.

[...] *A tapasztalat azt mutatja, hogy az élet a megpróbáltatások sorozata. A modern technikai kultúra nem tudja az egyént megvédeni a különféle megpróbáltatásoktól, nem tudja felvértezni a testi s lelki szenvedések ellen. A modern ember lelkiülete nincs berendezve az élet megpróbáltatásainak férfias elviselésére s ezért igen hamar elveszti lelke egyensúlyát s nem tudja a félrebillent lelki egyensúlyt helyreállítani, s így az elkeseredés úrrá lesz rajta, mindent sötét színben lát s egy napon a legkisebb s egyébként jelentéktelen ok hatására az öngyilkosságban keres nézete szerint végső megoldást*.⁴³ További problémaként vetette fel az önismeret hiányát. „*A modern kultúremler mindennel szívesen foglalkozik, de az önismerettől, az önneveléstől irtózik*” – vélte, és hozzátette: „*Nem ismerik képességeiket, erejüket, fogalmuk sincs a saját egyéni hibáikról: nem képesek belátni, hogy egy-egy kellemetlen s túrbetetlen állapot saját meggondolatlanságaik ésszerű következménye. Nemcsak a tanulatlan, műveletlen ember, de a tanult, művelt kultúremler is fél önmagával találkozni, inkább áltatja önmagát, szándékosan nem akarja végiggondolni egy-egy cselekedete logikusan előrelátható következményeit s mikor azok bekövetkeznek, megborxad önmagától s önmaga elől a halálba, a vélt megsemmisülésbe rohan!*”⁴⁴

3. Foglalkozás szerinti megoszlás

Érdeemes a budapesti öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek okai után az öngyilkosok foglalkozás szerinti megoszlását is megvizsgáljunk, amivel kapcsolatban az 1925 és 1927 közötti évekre vonatkozóan vannak részletes adatok (2. táblázat). Ezek alapján elmondható, hogy kiemelkedő a házi-cselédként dolgozó nők körében az öngyilkosságok száma (27,3%). Gyáni Gábor szavaival „*a házi-cselédek szinte kizárólag bevándorlók, akik felnőt életük elején tartva választják maguknak az önkéntes halált. [...] A foglalkozás jellegéből adódik, hogy szinte egy kezünkön megszámolhatóak a házias (és özvegy, elvált) öngyilkos cselédek. [...] Különbség már az is, hogy a férfiak között nincs párja a házi-cselédeknek, nincs egyetlen olyan foglalkozási kategória sem, melynek öngyilkossági gyakorisága vetekedhetne a cselédekével*”.⁴⁵ A másik rendkívül alacsony jövedelemmel rendelkező foglalkozási csoportban, a napszámosok között a főváros lakosságában meglévő arányszámukhoz mérten mindkét nembn magasabb számban vannak jelen az öngyilkosok. Érdeemes ehhez harmadikként hozzávenni az iparban és bányászatban dolgozók kategóriáját is. Noha Budapest lakosságában lévő összetételükhöz képest az öngyilkosok foglalkozási megoszlásában kisebb arányban vannak jelen, mégis az öngyilkosok legnagyobb része (több, mint az

⁴³ Nánássy, 1929: 450–451.

⁴⁴ Uo. 455.

⁴⁵ Gyáni, 1995: 32–33.

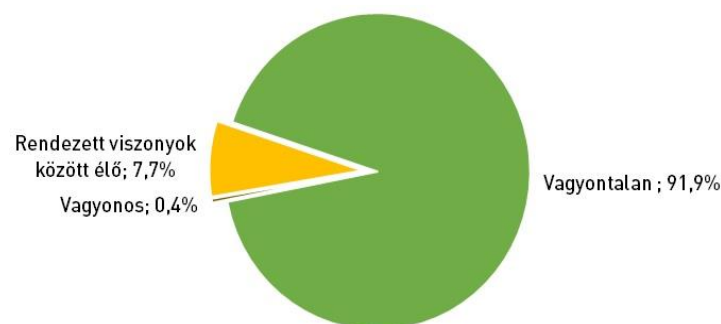
egynegyede) ebből a foglalkozási csoportból került ki. Tehát összegezve megállapítható, hogy az öngyilkosok nagyobb számban kerülnek ki az alsóbb társadalmi csoportokból, mivel ezek a rétegek a legkiszolgáltatottabbak. Fontos még megemlíteni a fővárosi kereskedők magas öngyilkossági számát is, amin belül a férfiak vannak többségben.

Foglalkozás	Budapest lakossága		1925–1927 között öngyilkosságot elkövetett		
	1910-ben	1930-ban	Férfiak	Nők	Összesen
Őstermelés	1,4%	1,1%	2,7%	1,5%	2,2%
Ipar, bányászat	45,3%	40,8%	34,7%	22,7%	29,7%
Kereskedelem	15,0%	16,6%	23,8%	13,9%	19,6%
Közlekedés	8,1%	6,1%	3,8%	3,3%	3,6%
Közszolgálat	10,3%	12,3%	11,3%	9,3%	10,5%
Véderő	2,2%	1,2%	8,3%	0,4%	5,0%
Napszámos	1,9%	1,7%	5,5%	8,0%	6,6%
Házicseléd	8,2%	6,5%	0,2%	27,3%	11,5%
Egyéb/ismeretlen vagy önálló vagyonyból élő	7,6%	13,7%	9,7%	13,6%	11,2%

2. táblázat

Az 1925 és 1927 között öngyilkosság következtében elhunytak foglalkozás szerinti összetétele⁴⁶

Feltűnő továbbá a véderő területén dolgozó a férfiak magas öngyilkossági aránya is. Az 1929 és 1941 közötti öngyilkosok és öngyilkosságot megkísérlők vagyoni helyzetének kimutatásai is alátámasztják ezeket a megállapításokat (12. diagram), tehát az öngyilkosok 91,9%-a vagyontalan, 7,7%-a rendezett vagyoni viszonyok között élt, a legkisebb százalékuk (0,4%) pedig a vagyonosok rétegéhez tartozott.

12. diagram:

Öngyilkosok és öngyilkosságot megkísérlők vagyoni helyzete (1929 és 1941 közötti évek átlaga)

⁴⁶ Mozolovszky, 1933: 836.; Melly, 1928: 44.

4. Felekezeti megoszlás

A felekezeti hovatartozással kapcsolatban is érdemes megvizsgálni az adatokat (3. táblázat). Feltűnő az, hogy 1911–27 és 1929–38 között a római katolikus vallásúak körében (57,9% és 66,2%) történt kiemelkedően a legtöbb öngyilkosság, ami nyilvánvalóan összefüggésben állt Budapest társadalmi összetételével. Ezt követik a református vallásúak által elkövetett öngyilkosságok 13,5% és 14,1%-al.

Felekezet	Lakosság 1920-ban	1911 és 1927 között			1929 és 1938 között		
		Össz.	Férfiak	Nők	Össz.	Férfiak	Nők
Római katolikus	59,1%	57,9%	55,1%	62,1%	66,2%	61,9%	69,0%
Görög katolikus	1,1%	1,4%	1,6%	1,3%	1,4%	1,2%	1,5%
Görög keleti	0,5%	0,8%	0,9%	0,6%	0,3%	0,4%	0,2%
Evangélikus	4,8%	5,6%	6,1%	4,8%	4,5%	5,0%	4,3%
Református	10,9%	13,5%	13,3%	13,9%	14,1%	14,0%	14,2%
Unitárius	0,3%	0,3%	0,2%	0,4%	0,2%	0,3%	0,1%
Izraelita	23,2%	18,0%	19,8%	15,3%	13,2%	17,1%	10,6%
Egyéb	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Ismeretlen		2,3%	2,8%	1,5%			

3. táblázat

Az 1911 és 1927 között öngyilkosság következtében elhunytak, illetve az 1929 és 1938 között öngyilkosságot megkísérlők felekezeti összetétele⁴⁷

Azonban a kortársak is felhívták a figyelmet arra, hogy nem a felekezeti hovatartozás a döntő tényező, hanem a vallásos élet megléte vagy hiánya, mélysége, illetve tartalma. Például a már idézett Karner Károly a következőkre hívta fel a figyelmet: „*Fel kell vetni azonban a kérdést, hogy a statisztikai adatokat nem befolyásolja-e az egyes felekezetek eltérő viselkedése az öngyilkosság szemben. A katolikus egyház az öngyilkosoktól tudvalevőleg megtagadja az egyházi temetést. Nem valószínű-e, hogy a hozzátartozók, akik a legritkább esetben közönyösek az egyházi temetés iránt, igyekeznek az esetet eltitkolni, illetve más színben feltüntetni? Viszont a protestánsoknál ez a szempont teljesen elesik. Természetesen nem lehet számszerűleg igazolt következtetéseket eszközölni. Azonban reá kell mutatni erre a tényre, amely adott körülmények közt lényeges befolyást gyakorolhat a statisztikai adatok alakulására*”.⁴⁸

⁴⁷ Melly, 1928: 40.

⁴⁸ Karner, 1931: 118.

Ezen kívül még óvatosságra intett a vallási nevelés elítélése kapcsán is, véleménye szerint „*semmi esetre sem lehet az öngyilkossági esetekből rövid úton valamely felekezet tagjainak az erkölcsi színvonalára következtetni és még kevésbé lehet azokat valamely felekezet vallás-erkölcsi nevelői munkája eredményességének vagy eredménytelenségének betudni*”.⁴⁹ Karner arra is rámutatott még, hogy a reformátusok magasabb öngyilkossági számánál közrejátszhatott az is, hogy a katolikusoknál jelen van a gyónás intézménye, ami következtében a hívők megszabadulhatnak az elkövetett bűnök terhéért, tehát ezáltal kevesebb nyomás helyeződhet egy katolikus hívőre, mint egy reformátusra.⁵⁰

Kerület	Népesség	Lakóházak	Öngyilkosok	Arány
I. (Vár, Tabán, Krisztinaváros)	2,5%	3,8%	7	1,6%
II. (Víziváros)	5,2%	7,9%	21	4,7%
III. (Óbuda)	6,0%	13,5%	14	3,1%
XI. (Kelenföld-Lágymányos)	4,8%	8,3%	22	4,9%
XII. (Hegyvidék)	4,2%	8,2%	16	3,6%
Budai oldal	22,7%	41,7%	80	17,9%
IV. (Belváros)	2,5%	2,0%	11	2,5%
V. (Lipótváros)	6,6%	3,3%	52	11,6%
VI. (Terézváros)	10,0%	5,8%	51	11,4%
VII. (Erzsébetváros)	13,5%	6,1%	74	16,6%
VIII. (Józsefváros)	14,0%	7,7%	65	14,6%
IX. (Ferencváros)	9,9%	5,1%	30	6,7%
X. (Kőbánya)	6,5%	7,6%	23	5,2%
XIII. (Angyalföld)	7,6%	6,0%	37	8,3%
XIV. (Zugló)	6,7%	14,7%	23	5,2%
Pesti oldal	77,3%	58,3%	366	82,1%
Összesen	1 006 184 = 100,0%	23 444 = 100,0%	446	100,0%

4. táblázat

*Budapest öngyilkosainak lakóhely szerinti megoszlása (1931) a főváros kerületeinek lakosságával és lakóépületeivel összevetve (az 1930. évi népszámlálás adatai alapján)*⁵¹

⁴⁹ Uo. 119.

⁵⁰ Uo. 121–122.

⁵¹ Népszámlálás, 1930: 186–187.; Székesfőváros, 1934: 242–243.

5. Lakóhely szerinti megoszlás

Nagyon töredékes adatokkal rendelkezünk az öngyilkosok Budapesten belüli lakóhelyi megoszlására vonatkozóan, de egy 1931-es kimutatás tartalmaz érdekes adalékokat (4. táblázat). Az adatsor nem teljes, ugyanis nem az összes öngyilkos található meg benne, csak azok, akikről bebizonyosodott, hogy fővárosi lakóhellyel rendelkeztek. Ez onnan állapítható meg, hogy a táblázatban összesen 446 öngyilkosság található, ám a statisztikai évkönyv szerint 1931-ben a fővárosban 584 halálos kimenetelű öngyilkosság történt összesen.

A kimutatás szerint a pesti oldalon többen vetettek véget életüknek, mint a budain, ami nyilvánvalóan abból is adódik, hogy ott élt a fővárosi lakosság több mint háromnegyede. A legtöbb öngyilkos VII. kerületi lakos volt, közel annyian, mint az egész budai oldalon együttvéve. Hasonlóan magas még az öngyilkosságok száma az V., VI. és a VIII. kerületben is. Ezek magyarázata Budapest városfejlődésében keresendő. Elsősorban abban, hogy 19. század második felében elsősorban ezek váltak a főváros legsűrűbben lakott és legfrekvenciáltabb kerületeivé. Ezt támasztják alá az 1930. évi népszámlálás lakóházakra vonatkozó adatai is: ezekben a kerületekben a lakóépületek aránya feltűnően kisebb más kerületekhez képest, mivel itt az emberek zsúfolt bérházakban éltek. Nem mellékes körülmény az öngyilkosságok gyakoriságával kapcsolatban az sem, hogy ezekben a kerületekben a szórakozóhelyek (korcsmák, kávéházak, színházak, kabarék stb.) száma is magasabb volt, sőt itt működött még a különféle szállodák, penziók és albérletek többsége is. E tényezők miatt a társadalom vélhetően gyökértelenebb, képlékenyebb volt ezekben a kerületekben.⁵²

Végezetül érdemes a budapesti öngyilkossági statisztikákat nemzetközi kontextusba is elhelyezni. Az öngyilkosság egyik legszakavatottabb magyarországi kutatója, Zonda Tamás rámutatott, hogy a 19. század második felében az öngyilkosság terjedése európai jelenség volt, ami mögött véleménye szerint „*a társadalmi, gazdasági robbanás okozta, hatványozottan megjelenő stressz-helyzetek*”, „*a vallás mindenható, megnyugtató, túlvilági optimizmust sugalló és hirdető (és az öngyilkosságot intenzíven tiltó) hatásának megszűnése*”, továbbá a mentális betegségek terjedése állt.⁵³ A vonatkozó statisztikák azt mutatják (5. táblázat), hogy 1913 és 1926 között 1 millió főre számolva szinte mindegyik évben (az 1917–1920 közötti időszak kivételével) Budapesten történt a legtöbb öngyilkosság, ami alapján nem véletlenül nevezte a korabeli sajtó a magyar fővárost az „*öngyilkosok városának*”.⁵⁴

⁵² Kerepeszki, 2017: 80.

⁵³ Zonda, 2004: 103.

⁵⁴ Lásd például Balla Antal: Budapest az öngyilkosok városa. *Pesti Hírlap*, 1925. szeptember 6., 2.; Budapest az öngyilkosok városa. *8 Órai Újság*, 1924. február 17., 4–5. Látható, hogy a táblázatban lévő adatok az 1920-as

Város	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Buda- pest	500,5	455,7	396,5	366,8	270,0	298,4	371,7	426,0	411,0	427,7	457,6	473,8	447,8	573,7
Bécs	367,3	326,0	299,1	286,9	254,3	236,0	318,0	338,2	334,6	315,5	368,5	441,9	443,0	467,4
Berlin	388,1	383,3	312,9	319,1	411,2	473,1	480,0	446,0	347,6	387,0	375,1	387,4	393,0	433,2
Prága	326,1	284,4	267,2	303,3	241,8	197,3	272,7	290,5	287,2	303,8	294,5	290,0	334,3	292,3
Buka- rest	262,4	251,4	307,4	307,4	156,5	172,5	201,2	217,2	239,6	214,0	100,5	101,7	85,0	137,2
Brüsszel	397,7	367,8	254,3	186,0	152,9	311,3	416,6	329	345,9	275,7	358,1	316,2	355,1	474,2
Párizs	246,8	209,3	101,8	102,5	98,9	109,9	174,6	196,2	197,8	193,2	172,9	180,1	187,0	187,7
Róma	268,3	251,2	198	163,8	198,4	153,0	131,7	174,6	196,5	181,9	200,0	193,4	180,3	145,2
Amster- dam	59,3	70,0	72,0	72,6	60,2	67,3	78,0	72,8	62,7	56,3	72,8	64,8	67,1	74,8
London	106,7	110,2	83,6	61,6	51,9	50,8	89,4	104,7	116,5	120	123,4	110,1	117,7	128,1
Stock- holm	356,3	351,5	298,2	220,6	143,5	158,4	228,1	208,6	228,6	222,2	208,6	168,2	163,7	220,9
Oslo	79,6	95,6	55,5	46,8	46,5	27,0	65,3	61,5	100,6	84,9	65,6	100,7	89,4	117,6
Varsó	233,5	188,4	71,8	89,8	119,2	185,3	104,6	127,0	394,7	188,9	196,3	225,0	266,2	302,4

5. táblázat

Öngyilkosságok egyes európai nagyvárosokban 1911 és 1926 között 1 millió főre számolva⁵⁵

évek közepéig vannak feltüntetve, ennek az az oka, hogy az 1930-as évekről nincsenek részletesebb kimutatások. Töredékes adatok szerint 1932-ben 1 millió lakosra számítva 85 öngyilkosság esett Nagy-Britanniában, 133 az USA-ban, 155 Franciaországban, Németországban pedig 260. 1929 és 1932 között az öngyilkossági ráta 11,9 százalékkal emelkedett Németországban, ami kétségtelenül a tömeges munkanélküliségnek és a jólét csökkenésének tünete volt. Föllmer, 2009: 195–196.

⁵⁵ Melly, 1928: 67.

IV. Öngyilkosság esetek öt budapesti napilapban – kvantitatív elemzés (1926, 1931, 1936)

Ahhoz, hogy képet alkothassunk az öngyilkosságról való korabeli gondolkodásról, érdemes a sajtóviszonyok vizsgálatával kezdenünk. Ahogy Perényi Roland is megfogalmazta: „*A 19. század végi nagyvárosokban a modern tömegsajtó volt az információszerzés elsődleges forrása. A századfordulóra az újságok váltak a nyilvánosság egyik legfontosabb fórumává. Így a bűnözéssel kapcsolatos információk legnagyobb részét is a napilapokból szerezte a legtöbb hétköznapi városlakó*”.⁵⁶ Természetesen ez nem csak a bűnözéssel kapcsolatban volt így, hanem más devianciák, például az öngyilkosság jelenségével kapcsolatban is.⁵⁷

Természetesen az általam önkényesen választott sajtótermékek nem adhatják vissza teljesen a korabeli sajtó teljes palettáját, elemzéseim során egy szemléletes kép bemutatására törekedtem, amihez a mintát Perényi Roland már idézett „*A bűn nyomában – A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914*” című munkája szolgáltatta.⁵⁸ Perényi azt vizsgálta két általa kiválasztott évben, 1898-ban és 1908-ban, hogy ezekben az esztendőekben a sajtó mennyiségileg hány cikket közölt a bűnözés terjedésével kapcsolatban és a kapott adatokat különböző szempont alapján elemezte. Hasonlóra vállalkozom én is öt korabeli sajtótermék vonatkozásában, amik a következők: a *Pesti Napló*, a *Népszava*, a *8 Órai Újság*, a *Budapesti Hírlap* és a *Friss Újság*.⁵⁹ A választásom azért esett ezekre a lapokra, mert ezek különböző típusú és különböző politikai irányzatú sajtótermékek voltak. Az 1896 és 1944 között megjelenő *Friss Újság* bulvárosabb jellegű, olcsóbb árkategóriájú és nagy példányszámú sajtótermék volt, tehát a korban sokakhoz eljut(hat)ott. A *8 Órai Újság* eredetileg *Az Est* konkurenciájaként szintén bulvárlapnak indult, ám a korszak folyamán egyre inkább konzervatívvá „érett”, és lett Bethlen István környezetének egyik fontos orgánuma, az 1920-as évek kormány közeli, az 1930-as években a konzervatív jobboldali ellenzék napilapja. Nem maradhatott ki a vizsgálódásomból a korszak legnagyobb példányszámú és egyik legtekintélyesebb hírlapja, a liberális *Pesti Napló* sem. Ahogy Perényi írja, ez az orgánum már a dualizmus korának végén „*a »hagyományos« eszmehirdető sajtó egyik tipikus képviselője volt. Ez mind a tartalmán, a politikai jellegű hírek és kommentárok túlsúlyában, mind pedig külsején (méret, terjedelem, tipográfia) megnyilvánult, [...] viszonylag drága lapnak számított, így megállapítható, hogy a lapot inkább az elitnek,*

⁵⁶ Perényi, 2012: 233.

⁵⁷ Épp az ilyen hírek megjelenése és terjedése is jelentősen hozzájárult a korabeli sajtó bulvárosodásához, amiről lásd Kókay–Buzinkay–Murányi, 2001: 158–159., 161–162.

⁵⁸ Perényi, 2012: 233–260.

⁵⁹ Az általam választott sajtótermékekről lásd Buzinkay, 2016: 232., 357–358., 363–368.; Kókay–Buzinkay–Murányi, 2001: 207–212.

ezen belül is a liberalizmus eszméivel és a Deák-párt politikájával egyetértő dzsentrinek, valamint a nagy- és középpolgárságnak szánták”.⁶⁰ A *Budapesti Hírlap* egy 1883-tól 1939-ig működő kormány közeli napilap volt, tehát fontos általa vizsgálni, hogy a fennálló rendszer miként és mennyire közvetítette az öngyilkosság jelenségét az olvasói felé. Ezek mellett egy adott társadalmi réteget megszólító sajtóorgánium is bekerült a vizsgálatba. A szociáldemokrata *Népszava* 1905-től jelent meg naponta, és azért érdemes ezt is ilyen szempontból elemezni, mert – ismét Perényi idézve – már a dualizmus korában „a fennálló politikai és társadalmi rendszer egyik legnagyobb kritikus volt, olvasói körébe pedig a társadalomnak azon tömegei tartoztak, amelyek egyrészt kei voltak zárva az alapvető politikai jogok gyakorlásából, másrészt a hatóságok szemében a fennálló rendre leginkább veszélyes csoportnak számítottak”.⁶¹ A *Népszava* ezt a jellegét a két világháború közötti időszakban is megtartotta.

Noha természetesen ezek a sajtótermékek sem fedik le teljesen a főváros újságolvasó közönségét, amiről egyébként is – pontos példányszám- és előfizetői adatok hiányában – lehetetlen képet alkotni, tehát megbecsülhetetlen, hogy az öngyilkosságokról szóló tudósítások mennyi emberhez juthattak el és milyen hatást gyakorolhattak. A Nagy Háború előtti részleges példányszám-adatok alapján elmondható, hogy az általam választott lapok a korabeli sokszínű sajtóéletben is a legnagyobbak közé sorolhatóak.⁶²

A kutatásomat az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisában folytattam, és három kiválasztott évben végeztem el, amik a következők voltak: 1926, 1931 és 1936. Azért ezt a három évet választottam vizsgálódásom időintervallumának, mert 1926 a világháború és Trianon utáni konszolidáció csúcspontjához tekinthető, amikortól kezdve a statisztikák szerint csökkenő tendenciát mutat az öngyilkosságok száma, 1931 a világgazdasági válság begyűrűzésére esik, ami kihat az öngyilkosságok alakulására is, 1936 pedig már a recesszióból való kilábalásnak a kezdete Magyarországon. Azokat az cikkeket nem vettem figyelembe, amik valamilyen metaforikus vagy szimbolikus összefüggésben említették az „öngyilkosság” kifejezést (pl. „öngyilkos vállalkozás”, „öngyilkos játék”, „öngyilkos politika”, „öngyilkossággal határos könnyelműség”), illetve például az olyan eseteket, amikről bebizonyosodott, hogy az elhunyt nem önkézzel vetett véget életének, hanem baleset vagy gyilkosság áldozata lett, valamint az olyanokat, amikben egy-egy személy esetében a hozzátartozók csak tartottak az öngyilkosságtól, de valójában arra utaló magatartást az illetők nem tanúsítottak. Ezek után

⁶⁰ Perényi, 2012: 240.

⁶¹ Uo. 235.

⁶² 1913-as adatok alapján a *Budapesti Hírlap* 56–65 ezer, a *Friss Újság* 245–265 ezer, a *Népszava* 90 ezer, a *Pesti Napló* 62,5–70 ezer példányban jelent meg. Ezek a világháború utáni területi változások és sajtókorlátozások miatt jelentősen csökkentek. Kókay–Buzinkay–Murányi, 2001: 153. A korabeli média hatásáról Sipos, 2011: 73–86.

az öt sajtótermékben összesen 1926-ban 2816, 1931-ben 2904, 1936-ban pedig 2326 cikk foglalkozott ténylegesen az öngyilkossággal, ami rendkívül magasnak tekinthető. Az adatokból következően gyakran előfordult az, hogy egy-egy lapszámon belül, sőt ugyanazon az oldalon több öngyilkossággal kapcsolatos hír is megjelenhetett.

Érdeemes a számadatok kapcsán idézni a kortárs statisztikust, Kovács Alajost, aki épp az egyik kiválasztott évben, 1926-ban megjelent munkájában a sajtóval kapcsolatosan a következő megállapításra jutott: *„Az öngyilkosság ügye az utóbbi időben rendkívül túlzottan kerül a közvélemény elé. A napilapok hasábjain át foglalkoznak vele és egymást túllícitálva igyekeznek felfedezni, hogy milyen nagy nemzeti szerencsétlenség az öngyilkosságoknak ijesztő szaporodása”*.⁶³ Kovács véleménye szerint tehát, noha kétségtelenül emelkedett az elkövetett öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek száma, de a sajtó ehhez képest is túlzóan sokat foglalkozott a jelenséggel.

Minden bizonnyal hasonló megfontolás vezethette a Bethlen-kormány belügyminiszterét, Scitovszky Bélát a már említett 1928 tavaszán kiadott, „az életuntak megmentéséről és védelméről” szóló rendelet kibocsátásakor. A szabályozás ugyanis kimondta, hogy *„öngyilkossági esetek közelebbi részleteinek különösen a személyi, vagy benső családi vonatkozású adatoknak nyilvánosságra hozása az életuntak védelmének eszméjével és céljával merőben ellenkezik, ezért ettől mindenkinek tartózkodnia kell”*, sőt kihágást követ el és pénzbüntetéssel lehet sújtani azt, aki *„az életuntak nevét vagy személyi és családi körülményeit nyilvánosságra hozza”* (kivételt ez alól a személyes adatok nélküli tudományos célú ismertetés jelentett).⁶⁴ Ebből az tűnik ki, hogy a korabeli kormányzat azt akarta elérni, hogy az öngyilkossági esetek kevesebb médiafigyelmet kapjanak, ami nem feltétlenül az elkendőzés szándékát mutatta, hanem azt a megfontolást és reményt, hogy ha kevesebbet ír a jelenségről a sajtó, akkor az talán mérséklően hathat az „öngyilkossági járványra”.⁶⁵

Maga Bethlen István miniszterelnök is ezt a szemléletet osztotta. Néhány hónappal az említett belügyminisztériumi rendelet kiadása előtt mondott felszólalásában a következőképpen fogalmazott: *„Én nem hiszem, hogy kívánatos volna, hogy a magyar sajtó az öngyilkosságokkal olyan részletesen és olyan kimerítőleg foglalkozzék. [...] Megengedem, hogy szenzációképpen egyes öngyilkossági esetet feltárni a közönség előtt könnyű és ezáltal a lap kelendőségét is növelni lehet, azonban társadalmi és nevelési szempontokból és éppen az öngyilkosságok számának apasztása szempontjából ez nem kívánatos*

⁶³ Kovács A., 1926: 346–347.

⁶⁴ Rendeletek Tára, 1928: 341–343.

⁶⁵ Ebben az a szociológiai hipotézis érhető tetten, ami azt feltételezi, hogy – Buda Béla szavaival – *„egy-egy kulturális egység [...] a rá jellemző személyiségformálási folyamataiban tagjainak különböző mértékben és formákban adja tovább, tanítja meg az öngyilkosság sémáját mint a nagy emberi problémák végső »megoldóképletét«*. Feltételezik, hogy *mint minden más viselkedésmódra, az öngyilkosságra is van szocializáció a lakosságban, ezt részben a család, részben a mikromilíó végzi, látszólag ártalmatlan közléseken, előforduló öngyilkosság-esetek megbeszélésén és más hasonló kommunikatív módokon át*. Ebben a szocializációban jelentős szerepe van a sajtónak is. Buda, 2001: 26.

*jelenség. Ezeknek a körülményeknek feltárása sok emberben, már csak az emberi utánzási vágy folytán is, azt a kívánságot ébreszti, hogy ő maga is erre az útra térjen és a neve esetleg a lapban szerepeljen. [...] Még ilyen esetek is voltak és sajnos vannak. Én azt hiszem, hogy amiként nem kívánatos minden bűnpört állandóan az első oldalon szerepeltetni a lapokban, éppúgy nem kívánatos, hogy az öngyilkosságok körülményeivel olyan részletesen foglalkozzék a sajtó, mint ahogy azt tessz?*⁶⁶

Hasonlóan vélekedett Hamvas Endre későbbi csanádi püspök is egy 1925-ben megjelent írásában, aki a fiatalkorúak öngyilkosságának terjedése kapcsán a következőre hívta fel a figyelmet: *„Az újságok naponkint hoznak öngyilkosságokról híreket. És milyen beállításban! Néha érzelmesen elsiratják az élet szerencsétlen hajótöröttjét, máskor dicsfénybe öltöztetik indító okait, sokszor mint hőstettet ünneplik a megpróbáltatástól gyáván menekvőnek tettét. Az ifjú, a gyermek pedig nagyon befolyásolható. [...] Az öngyilkosság ily érzelgős körülményezése, ez a bündicsérés az újságok révén közhírré lesz és valóságos öngyilkossági epidémiát idézhet elő serdüülő leányok közt. A serdüülő fiúkat viszont az zavarhatja meg, ha az öngyilkosságot mint hőstettet állítják eléjük. »Hőstettek» természeténél fogva hajlandó az ifjú».*⁶⁷

Azonban ez a szemlélet nemcsak a közélet érvrendszerében jelent meg, hanem a korabeli orvosi szakirodalomban is. Például Balázs Gyula, a Rókus Kórház korábban már idézett orvosa a következőt állapította meg az aspirinnal történő öngyilkos mérgezések terjedése kapcsán 1928 végén: *„Végül és főképen a sajtó is nagyban hozzájárult ezen szer használatának elterjedéséhez, mert az öngyilkosságokról szóló színes riportjaival nemcsak az öngyilkosságok számát szaporítja, hanem az eszköz megnevezésével azok megválasztására is befolyást gyakorol. Alkalmunk volt megfigyelni, hogy egyes ritkábban előforduló mérgezést két-három nap múlva követi a második, harmadik is, s ez oly biztos törvényszerűséggel következik be, hogy a véletlent kizárja s csak a sajtónak tudható be».*⁶⁸

Ám ezt a szemléletet nem mindenki osztotta abban az időszakban sem. Pakots József liberális ellenzéki politikus – noha nyilván politikai indíttatásból – a következőképpen támadta a rendeletet és a kormány politikáját 1928 tavaszán: ha *„az öngyilkosságok elterjedésének oka az, hogy nyilvánosságot nyer az öngyilkosság, s ennek szuggesztív ereje van, más emberek is kedvet*

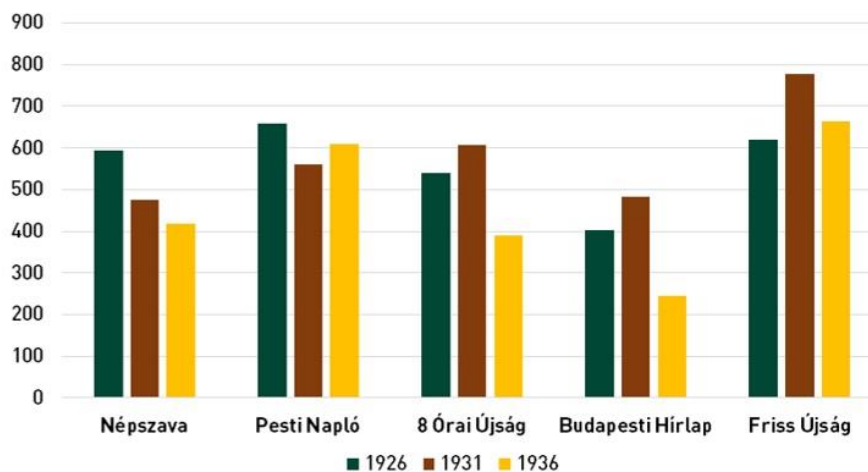
⁶⁶ Képviselőházi Naplók, 1927: IX. kötet, 169. A Képviselőház 132. ülése, 1928. február 22. Nem véletlen, hogy a kormány közeli sajtóban is hasonló szellemű cikk jelent meg nem sokkal később: *„Mert hogy az efféle riportok a pillanatnyilag elfáradt, elkeseredett emberekre szuggesztív erővel hatnak, azt a tapasztalás bizonyítja. Hiszen igaz, az embereket a kétségbeesés űzi a halál karjai közé s nem az az elgondolás, hogy halála után írni fognak róluk az újságok. Hanem a példaadásnak itt is, mint mindenben, elvitathatatlan hatása van. [...] A csapásoktól és szenvedésektől feldúlt idegzetű ember annál inkább telkére veszi az öngyilkosságokról szóló tudósításokat. Azt olvassa ki belőlük, hogy mások az ő helyzetében, vagy még talán kevésbé mostoha viszonyok között hogyan játszották meg a szerepüket. Ezekben a saját esetét, a saját problémájának megoldását látja, és a mások tragédiáján keresztül megbarátkozik a maga életének tragikus befejezésével is»* – írta a *Budapesti Hírlap* 1926 májusában. Lásd A halál kedveltetése. *Budapesti Hírlap*, 1926. május 21., 6.

⁶⁷ Hamvas, 1925: 142.

⁶⁸ Balázs, 1928: 1392–1393.

kapnak az öngyilkosságra, ez legalább is blaszfémia”. Majd szarkasztikusan hozzátette: „ezentúl talán jó volna, ha az igen t. kormány arról is gondoskodnék, hogy semmiféle olyan szellemi termék ne jelenjen meg, sem regényben, sem színpadon, sem bármely ilyen szellemi munka, amelyben öngyilkossági eset fordul elő. Méltóztassék tehát a klasszikus drámákat is levenni a repertoárokról, méltóztassék megtiltani a magyar íróknak és szellemi munkásoknak, hogy az öngyilkosság problémájával foglalkozzanak, vagy olyan históriát írjanak meg, melyben a hősök esetleg öngyilkosok lesznek. Vagy tovább megyek: a magyar történelemből ki kell iktatni s ki kell törölni azokat a fejezeteket, amelyek ilyen tragikus eseteket foglalnak magukban. Talán jó lenne Széchenyi Istvánnak és Teleki Lászlónak öngyilkossági szomorú tragédiáját is kihagyni a magyar történelemből, mert nagyon féltő, hogy honuk állapotán elkeseredett mai magyar állampolgárok esetleg szuggesztív hatása alá kerülnek Széchenyi István és Teleki László tragédiájának és szintén öngyilkosságot követnek el”.⁶⁹

Ugyanakkor a sajtó szerepére vonatkozóan érdemes ehhez hozzátenni azt, amire a közelmúltban több tanulmány is rámutatott, hogy a korabeli hírlapok más devianciákkal (például a kábítószeres terjedésével) kapcsolatban is hasonló „morális pánikot” keltettek, mint az öngyilkosságok megszorodásának esetében.⁷⁰ Az általam elvégzett sajtóvizsgálat is azt igazolja, hogy a napilapok – noha eltérő mértékben – rendkívül sokat foglalkoztak az öngyilkosság jelenségével (13. diagram).

13. diagram

Öngyilkosságokról, öngyilkossági kísérletekről és az öngyilkosság jelenségéről szóló cikkek száma a korabeli sajtóban (saját adatok alapján)

⁶⁹ Képviselőházi Naplók, 1927: XII. kötet, 145. A Képviselőház 165. ülése, 1928. május 4.

⁷⁰ Kerepeszki, 2017: 76–81.; Sárosi, 2017: 43–76.

Az ábráról leolvasható, hogy a sajtótermékek közül a *Frisz Újság* foglalkozott legtöbbet az öngyilkosság, öngyilkossági kísérlet és az öngyilkosság jelenségével a korban, különösen az 1931-es évben, tehát a gazdasági válság alatt, ami abból is adódik, hogy ez a sajtótermék bulvárosabb jellegű volt, de sokat foglalkozott a témával a liberális *Pesti Napló* is. Ez a körülmény azért fontos, mert a vizsgált lapok közül ezek voltak a legnagyobb példányszámúak (a *Pesti Napló* a legnagyobb terjedelmű is), tehát valószínűsíthetően ezek jutottak el a legtöbb fővárosi olvasóhoz is. A konzervatív ellenzéki *8 Órai Újság* és a kormány közeli *Budapesti Hírlap* vonatkozásában megállapítható, hogy a válság után – politikai beállítottságuknak megfelelően – kevésbé fordultak a téma felé. A munkásrétegeket megszólító baloldali *Népszava* pedig egyenletesen csökkenő tendenciával foglalkozott az öngyilkosság jelenségével. Tehát a sajtócikkek megjelenésének számát radikálisan nem befolyásolta a már említett belügyminiszteri rendelet (megjegyzendő, hogy a nyilvánosságra hozatal tilalma komoly ellenhatást szült a korabeli napilapokban és – főképpen, ahogy Pakots idézett felszólalásában is látható volt, a liberális – ellenzékben, mivel ezt a sajtószabadság korlátozásaként értékelték). A diagram alapján megállapítható, hogy csak a *Népszavában* és a *Pesti Naplóban* csökkent 1926-ról 1931-re az öngyilkossággal foglalkozó cikkek száma, a többi vizsgált sajtótermékben viszont emelkedett, ami azért is érdekes, mert közülük kettő kormány közeli volt (a *Budapesti Hírlap* mellett ekkor még a *8 Órai Újság* is).

Érdekes még egy gondolat erejéig kitérni arra, hogy hol helyezkedtek el az öngyilkossággal kapcsolatos írások a különböző sajtótermékekben. Megállapítható, hogy az ilyen hírek többsége, főképpen akkor, ha egy átlagos személy öngyilkosságáról tudósítottak, akkor leggyakrabban a hírlapok utolsó oldalain, röviden, nem ritkán egy-egy mondatban kaptak helyet. Kivételt jelentettek azok az esetek, amikor valaki különleges, morbid vagy vérfagyasztó módját választotta az öngyilkosságnak. Például 1929 júniusában a sajtó (köztük a *Frisz Újság* a második, a másik bulvárlap, *Az Est* pedig a negyedik oldalon) részletesen beszámolt az „öngyilkosok fekete napjáról”. A június 4-i lapszámok ugyanis kilenc öngyilkosságról írtak az olvasóknak. Közülük a legfiatalabb egy 16 éves lány volt, aki beleugrott a Dunába és életét vesztette a hullámok között, majd egy kávéházi főpincér felesége akasztotta fel magát a kilincsre súlyos betegsége miatt, és további két ember lett öngyilkos Budán. Ugyanezen a napon egy 70 éves fűszerkereskedő követett el öngyilkosságot revolverrel és egy 47 éves férfit találtak eszméletlen állapotban a mentők. A legbrutálisabb öngyilkosságot egy újpesti gépgyáros férfi és egy 59 éves magánzó nő követte el. A férfi szájába vette a gázcsövet és mérgezte magát, a nő pedig felvágta a hasát egy konyhakéssel. Érdekes, hogy ugyanazon a

napon még egy ember öngyilkos lett ott, ahol a 16 éves leány vízbe vetette magát.⁷¹ Azok az esetek viszont, amikben az áldozat közismert vagy az elithez tartozó személy volt, nem ritkán a címlapon kaptak helyet. Ilyen volt például a korábbi belügyminiszter, Beniczky Ödön halála, aki 1931 januárjában a Duna-parton lőtte főbe magát.

A kvantitatív elemzés alapján elmondható, hogy a különböző sajtóorgánumok eltérő mértékben, de kiemelt figyelmet szenteltek az öngyilkosság jelenségének, tehát a korabeli újságolvasó közönség meglehetősen gyakran kapott tájékoztatást erről. A modern szociológiai irodalomra támaszkodva hozzátehetjük azt, hogy bár valóban túlzóan sok a cikkek száma, mégsem a mennyiség számít, éppen ellenkezőleg az öngyilkosságról való „beszéd” fontos része a megelőzésnek, ezért fontos az, hogy milyen hangnemben és tartalommal jelentek meg a vonatkozó írások, ami már továbbvezet az öngyilkosság jelenségével kapcsolatos diskurzuselemzéshez.⁷²

⁷¹ Harakirit követett el magán egy uriaszony. *Friss Újság*, 1929. június 4., 2.; Vasárnap ismét sok áldozatot szedett az öngyilkossági járvány. *Az Est*, 1929. június 4., 4.

⁷² Ahogy Buda Béla megfogalmazta: „*mai ismereteink szerint célszerű a tömegkommunikáció valamiféle öncenzúrája, az öngyilkossági mintát erősítik az öngyilkossági esetek szenzációs tálalásával. Ugyanakkor az öngyilkosságról beszélni kell, a rá vonatkozó ismereteknek el kellene terjedni a köztudatban, különösen az öngyilkossági lelkiállapot felismerését és a lelki segítség módjait illetően*”. Buda, 2001: 135.

V. Öngyilkosság-diskurzusok öt budapesti napilapban

Az előző fejezetben tárgyalt kvantitatív adatokból következően meglehetősen parttalan és lehetetlen vállalkozás lenne komplex képet adni arról, hogy a korabeli sajtó hogyan „beszél” az öngyilkosságról, főleg akkor, ha hozzá akarnánk még ehhez venni a téma korabeli közéleti tudományos és irodalmi diskurzusát. Éppen ezért jelen fejezetben csak néhány kiragadott példával illusztrálok ezek némelyikét arra keresve a választ, hogy a korban miben látták az öngyilkosság jelensége terjedésének főbb okait és jellemzőit. Ebben nagy szerepet játszott a tömegkommunikáció, ami – Fekete Sándor szavaival – „*mint a kultúra sajátos lenyomata, reprezentánsa és az önpusztítás, a szuicídium jelensége ebben az értelemben hozható kapcsolatba egymással, kölcsönhatásuk kutatása sem tételezhet egyfajta redukív, leegyszerűsített ok-okozati kapcsolatot. A média tartalomelemzőes vizsgálatai viszont az adott kultúra jelentésrendszerének, minősítéseinek jobb megértésével közelebb vihetnek az önpusztítás egyéni és szociokulturális szintjeinek és aspektusainak összekapcsolásához, a kölcsönhatások értelmezéséhez*”.⁷³

Az első olyan terület, amit górcső alá szükséges venni, az a korabeli sajtóvisszhang, amihez az említett öt vizsgált hírlapból választottam ki erre vonatkozó cikkeket. Érdekes a kormány közeli *Budapesti Hírlappal* kezdenünk. Ez a lap több olyan cikket is közölt hasábjain, ami általánosságban írt a jelenségről, de nyilván egyedi eseteket is számba vett. A többi sajtótermékkel ellentétben a *Budapesti Hírlap* – a kormány közeli álláspontjának megfelelően – arra is felhívta a figyelmet, hogy a hírlapoknak mérsékelniük kellene az öngyilkosságokról szóló tudósítások számát és tartalmát. 1926 júliusában például a következőket írta: „*Ne arról írjon, hogy az öngyilkos forgópisztolyának lecsapódó závarzata az öngyilkos bőréből is kicsípett egy darabot úgy, hogy véres seb keletkezett, amely büntény elkövetésére keltett gyanút. Arról kellene inkább ilyenkor írni, hogy az öngyilkosság bűn és ostobaság*”. A szerző Dr. Királyi Ágost budapesti királyi ügyész rámutatott arra, hogy a sajtónak más fajta szerepvállalást kéne magára öltenie az öngyilkosságok közlésével kapcsolatban, mivel véleménye szerint az nagy hatással van a társadalom gondolkodásának a formálódásában. Úgy gondolta, hogy a cikkek hatására az öngyilkosság egy megfelelő megoldási eszközzé válhat az egyén számára, aki szorult helyzetéből próbál kilábalni: „*Csak ugyan, ez is megoldás, hiszen annyian cselekszük; eddig nem is gondoltam rá vagy vizsgáladtam tőle, de most már látom, hogy nem is olyan ostoba és erkölcstelen dolog ez. Egy-két pillanat s vége a szenvedésnek, a kínos és zaklatott helyzetnek!*” Tehát nem olyan cikkeket kellene közölni, ami az öngyilkosságok módját orvosi részletességgel, felnagyítva írja le, hanem ehelyett meg

⁷³ Fekete, 2004: 35.

kellene próbálni arról írni, „*hogy semmiféle szerencsétlenség nem indokolja soha az élet eldobását és a remény feladását*”.⁷⁴

A lapban több cikk is felhívta a figyelmet a vízbeugrással történt öngyilkosságokra. Például 1931 tavaszán a Quintus álnév alatt író Kenedi Géza publicista azokról a nőkről írt, akik különböző okok miatt a Dunába vetették magukat. A szerző arra hívta fel a figyelmet, hogy ismerni kell az öngyilkosságok motivációit, mert a jelenség ellen csak így lehet küzdeni. Több eset példáján felsorolta azokat az okokat, amik miatt a nők öngyilkosok lettek, ilyen például a szerelem vagy a pénzhiány is, de a kereseti lehetőségek hiányára is rámutatott: „*És íme, egyre szaporodnak már azok az esetek is, amikor szerencsétlen leányok nem a megpenészedett romantika, vagy az éretlen pajtáskodás miatt vetik magukat a fagyos Duna hullámai közé, hanem azért, mert becsületes... értsük meg: becsületes keresetet nem kapnak. Nagyon el lehet gondolkozni az ilyeneken is.*”⁷⁵ Egy korábbi, 1926. áprilisi cikk pedig beszámolt arról, hogy a „*nagyon elszaporodott vízbeugrások méltán felkellették az illető hatóságok és különösen a Mentőegyesület figyelmét, azért a Mentőegyesület Karácsony Jenő gróf elnöknek kezdeményezésére ma este az egyesület palotájában ankétot hívott egybe*”.⁷⁶ A rendőri szervek és a mentők egyesülete ezen ankéton szabályozta a mentési akciókat annak reményében, hogy több öngyilkost tudjanak majd kimenteni.

Általában véve is elmondható, hogy a *Budapesti Hírlap* hasábjain gyakran jelentek meg olyan írások, amik a prevencióra hívták fel az olvasók figyelmét. Erre többnyire olyan eseményekről szóló részletes tudósításokat használtak fel, amiken szakemberek adtak elő a témáról. Például 1931 februárjában a mérgezéses esetek megszorodásával kapcsolatban számoltak be Vámosy Zoltán egyetemi tanár előadásáról, ami egyben megoldásokat is javasolt: „*a mérgekhez bizonyos mennyiségű hánytatószerrel kellene keverni és ezzel elkerülhető volna, hogy méreggel öngyilkosságot kövessenek el. A rendes adagú mérget mellett a hánytatószerrel nem mutatkozik hatása, de ha valaki összegyűjtené a mérget és egyszerre venné be, akkor a nagyobb mennyiségű hánytatószer is éreztetné a hatását és kivetné a szervezetből a mérget*”. Ezzel javasolta a lap a rendőrség és a népjóléti minisztérium számára is, hogy kezdjenek el hánytatószerrel keverni az erősebb mérget tartalmazó gyógyszerekbe.⁷⁷ Másfél héttel később pedig a témában számos publikációt jegyző német Gerhard Füllkrug⁷⁸ budapesti előadásáról tudósított. A protestáns lelkipásztor kitért a magyarországi öngyilkosságok magas számára is és feltette a kérdést: „*Sors-e, avagy bűn tehát az öngyilkosság? Mind a kettő, a sorsot azonban méltósággal, akaraterővel kell elviselni minden körülmények között és ürülök, úgy mond, hogy én, egy keserű sorsban élő nemzet tagja ezt elkiálthatom a magyarok előtt*

⁷⁴ Az öngyilkosság mint társadalmi körtünet. *Budapesti Hírlap*, 1926. július 16., 1.

⁷⁵ Quintus: Lányok a Dunában. *Budapesti Hírlap*, 1931. március 15., 10.

⁷⁶ Ankét a Duna öngyilkosairól. *Budapesti Hírlap*, 1926. április 23., 7.

⁷⁷ Küzdelem az öngyilkosságok ellen. *Budapesti Hírlap*, 1931. február 14., 9.

⁷⁸ Füllkrug öngyilkossággal kapcsolatos korabeli kutatásaihoz lásd Föllmer, 2009: 199–200.

is. Amennyiben pedig bűn az öngyilkosság, úgy nem utolsósorban a társadalom bűne, a keresztény közösségeké, s a családé és ezt nekünk, evangéliumi keresztényeknek fokozott mértékben kell éreznünk”.⁷⁹

A már idézett „Quintus” más hírlapokban is írt az öngyilkosság jelenségének bizonyos vonatkozásairól. Például 1926 januárjában a *8 Órai Újság* hasábjain számba vette azt a 25 embert, aki újév első napján fordult saját maga ellen, és arra a megállapításra jutott, hogy ez a helyzet rosszabb, mint a „régvi világ” idején volt, méghozzá több szempontból is: „*Először az öngyilkosok száma aránytalanul nagyobb a háború előttinél; tehát a romlás bizonyos. Másodszor: ez a szám is egyre szaporodik, tehát a romlás szét is terpeszkedik. Harmadszor: Kínosan szembeűnik, hogy a rém a fiatal, sőt legfiatalabb korosztályokból szedi áldozatait. Negyedszer, és ez a legbántóbb: az öngyilkos nők száma szertelenül nagyobb, mint a háború előtt volt. Szinte ijesztő!*” Úgy vélte, hogy ez már biztos jele a „morális válságnak”, illetve a nagyvárosi „együttélés lazulásának”. „*A népek elaljasodásának végzetes korszakaiban ugyanis – írta „Quintus” – nem az együtt élő nép legsilányabb egyénei pusztítják el magukat, (ami esetleg még tisztulásnak is jó lenne), hanem azok, akik az erkölcsi mocsokban jobb hajlamaik dacára is kénytelenül megbemperegtek s aztán magukat megutálták (ez legjobban az elbukott leányokra és a hűtlen feleségekre illik), vagy pedig tisztább becsület-fogalmaikhoz ragaszkodva, az önkéntes halált kisebb bűnnek tartották az elbukásnál; avagy megkapták a tedium vitae (élet-utálat) betegséget a mások, a sokak elaljasodásának szörnyű látványától. Fejtegetéseinek politikai-ideológiai felhangot is adott, amikor hozzátette ehhez, hogy „az, amit a szocialisták mondanak, hogy az ilyenek tisztán és egyedül csak gazdasági oka van, silány politikai mese”.⁸⁰*

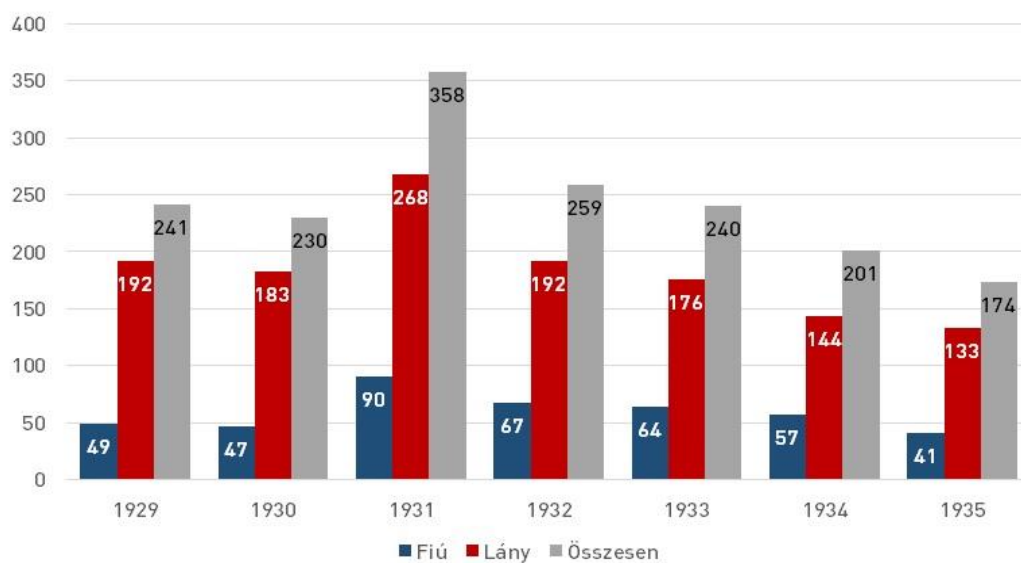
A *8 Órai Újság* más alkalommal is drámaibb hangokat ütött meg és a jelenséggel kapcsolatban használta – a mások által is gyakran emlegetett – „öngyilkosság-járvány” kifejezést. Például 1926 áprilisában, amikor az öngyilkosságok száma ijesztő mértékben megnövekedett, és ez „*a járvány olyan nagy arányokat öltött, hogy komoly elgondolkodásra készíteti mindazokat, akik emberbaráti érzésből, vagy hivatali kötelességből kifolyólag figyelik a nép lelki életét*”. Ez a cikk is az öngyilkosságok terjedésének mélyebb okaira világított rá, amiket annak a „lelki válságnak” tulajdonított, amelybe nemcsak Magyarország, hanem az egész világ került a Nagy Háború kirobbanása óta. A cikk azt a – szarkasztikus-cinikus – javaslatot tette, hogy ki kellene adni az „öngyilkosok kiskátéját”, ami „*az életuntnak azt a bölcs tanácsot adná, hogy mielőtt megteszi jóvátehetetlen lépését, tegyen egy körsétát a város legpoétikusabb részeiben. Ha az életuntak ezt a tanácsot megfogadnák, bizonyos, hogy csak kevesen maradnának, akik még ezután is ragaszkodnának sötét szándéku végrehajtásához*”-⁸¹

⁷⁹ Sz.n.: Sors-e vagy bűn az öngyilkosság? *Budapesti Hírlap*, 1931. február 24., 9.

⁸⁰ Quintus: Morális válság. *8 Órai Újság*, 1926. január 17., 4.

⁸¹ Az öngyilkosság-járvány. *8 Órai Újság*, 1926. április 14., 9.

A liberális *Pesti Napló* is már abba a kategóriába tartozott, amely az „öngyilkosság-járvány” kapcsán a visszafogottabb hangvételt ütött meg, és gyakran szentelt teret a jelenség bizonyos aspektusainak részletesebb, több szempontú kifejtésének. Erre példa az, hogy 1931 folyamán gyakran visszatérő elemként jelent meg a lap hasábjain a diákok által elkövetett öngyilkosságokkal kapcsolatos elemzések, amik még ebben az egyébként is szörnyű jelenségben a legtragikusabbaknak tekinthetőek. A lap többször felhívta a figyelmet arra, hogy ebben az időszakban rendkívüli módon megemelkedett azok száma a fiatakorúak között, akik önkezüikkel vetettek véget életüknek. Az általam vizsgált statisztikák is alátámasztják ezt (14. diagram).

14. diagram

A 19 évnél fiatalabb öngyilkosok és öngyilkossági kísérletet tevők megoszlása nemek szerint 1929–1935 között

A *Pesti Napló* 1931 júniusában a Markó utcai főreáliskola hatodik osztályos diákjának öngyilkossága után indított olyan cikksorozatot, amelyben az esemény kapcsán több szakértőt, tanárt és diákot szólaltattak meg. Ahhoz, hogy az ő véleményüket jobban megértsük, fontos, hogy magáról az esetről is ejtsünk néhány szót. Az öngyilkos diák ekkor az osztályteremben bizonyítványosztáskor lőtte fejbe magát, mert német nyelvből megbukott, ráadásul engedélye volt a pisztoly használatára, mivel veszélyes környéken lakott Rákospalotán, hagyott hátra búcsúlevelet, amiben egyértelműen megnevezte öngyilkossága okát, halála előtt meggyónt és megáldozott.⁸² A *Pesti Napló* esettel kapcsolatos kommentárja először általában

⁸² Újabb diáköngyilkosságok. *Pesti Napló*, 1931. június 19., 7. Itt érdemes megjegyezni, hogy a modern pszichológiai szakirodalom szerint 14 rizikófaktor ismétlődése vagy együttes előfordulása jelezheti előre az öngyilkosságot. Noha teljes részletességgel nem ismerjük a Markó utcai diák múltját és személyiségét, mégis annyi már így is megállapítható, hogy a 14 tényezőből legalább négy biztosan megvolt: öngyilkosságra való készülődés

az iskola és az oktatás felelősségét boncolgatta: „Minden bajnak az a forrása az oktatás ügyeiben, hogy kizárólag a szakemberek készítik a tanterveket és ők szabják ki a tananyagot, még pedig ki-ki a maga szakjait. [...] A középiskola beteg marad s tömérdek bajnak és keserűségnek forrása lesz mindaddig, míg a tantervet revízió alá nem veszik, de nem azokkal, akik azt csinálták, hanem azoknak a bevonásával, akiknek a kezébe a középiskola a végzett diákokat átadja”.⁸³

Ennek ellensúlyozására a lap a következő napon egy orvosi szakvéleményt közölt a diáköngyilkosságokkal kapcsolatban. Máday István ideggyógyorvos a következőket írta: „A bukott diákok öngyilkosságait általában egyoldalúan bírálják el és főképpen az iskolának írják terhére. Pedig a gyermek életében sohasem lehet az egyetlen döntő tényező az iskola. Ha így volna, akkor az árvaházakban is előfordulnának öngyilkosságok rossz bizonyítvány miatt; ilyenekről pedig még nem hallottam. Nem az iskola, hanem a szülői ház az, amely a diák életét végső fokon döntően befolyásolja és az iskolai bizonyítványnak a súlyát éppen az adja meg, hogy az otthon hogyan értékeli. A diák nagyon jól tudja, hogy a tanárok csak addig parancsolnak neki, míg az iskolájukba jár; tudja, hogy ennyi meg ennyi év múlva megszabadul tőlük; nem ők fogják megszabni sem pályaválasztását, sem életmódját. Az egyetlen sorsdöntő dolog, amit vele tehetnek, hogy megakadályozzák bizonyos életpályák választását azáltal, hogy e pályákon pl. az egyetemen, illetve bizonyos fakultásokon megkövetelt tárgyakból elbuktatják”.⁸⁴

Azt, hogy a lap mennyire napi szinten tartotta felszínen a problémát jelzi, hogy a sajnálatos esettel kapcsolatban a következő napon is szerkesztői kommentárt közölt: „kétségtelen, hogy ennek a gyermek- és diákgenerációnak ma más az idegrendszer mint volt a korábbi évfázatoké [...] Az is bizonyos, hogy a háború [...] és a rákövetkező angyali esztendőké alaposan felforgatták, sőt megrombolták a szülői házat. Igen sok család anyagi és erkölcsi földrengésen esett át. Az apa elhullt a háborúban vagy megrokkant. A másik keresetét veszítette a háború után. A szegénység hódító útján számos házat szállt meg. A gyerek minduntalan hallja, hogy mennyibe és mekkora áldozatokba kerül az ő neveltetése és ezért hajlandó tragikusan aláhúzni azt a rossz kalkulust, amit kapott. [...] Megváltozott az iskolai élet dinamikája. Ott is kiélesedett a küzdelem, a rivalitás. A létért való küzdelem kopog az egyes tantermek ajtajain. Ez többé nem az a kedves, gondtalan, vidám élet, ami a mi kisdíák korunkban volt”.⁸⁵ Ezt követően a tanév lezárulta után is még érkeztek a laphoz további észrevételek iskolaorvostól, pszichológustól, ügyvédtől, pedagógustól és tanulóktól. Ezek többsége a családi nevelés erősítését és a hittanórák számának emelését szorgalmazta, de megjelent az iskola és az oktatás

(gyónás, búcsúlevél), alkalmas eszköz birtoklása (lőfegyver), stressz és stresszes előzmények jelenléte, anyagi vagy munkahelyi (jelen esetben iskolai) problémák, amik okozhattak további faktorokat, mint például depresszió, támaszvesztés, reménytelenség, harag vagy esetleg modellkövetés (mivel épp ebben az évben nőtt meg jelentősen a diáköngyilkosságok száma). Comer, 2005: 297–303. (Különösen a 301. oldali táblázat.) A fiatalkori öngyilkosságokhoz lásd Uo. 307–310.

⁸³ Diák-tragédiák. *Pesti Napló*, 1931. június 19., 4.

⁸⁴ Orvosi vélemény a diáköngyilkosságokról. *Pesti Napló*, 1931. június 20., 5.

⁸⁵ Gyermektragédiák. *Pesti Napló*, 1931. június 21., 9.

még élesebb kritikája, a tanárok hozzáállásának bírálata, illetve a szülők felelősségének feszegetése is.⁸⁶

A szociáldemokrata *Népszava* elsősorban a fennálló rendszer kritikájára, a nehéz gazdasági helyzet további kisarkítására, az alsó társadalmi rétegek egzisztenciális viszonyainak drámai bemutatására használta fel az öngyilkosság jelenségét, és szinte egyáltalán nem kereste a mélyebb okokat, magyarázatokat. 1926 januárjában például a következőképpen fogalmazott: „*Soha annyi munkátlan, éhes, rongyos ember nem ödögött az országban, mint amióta a keresztény és nemzeti fölbuzdulás lobogója alatt kormányoznak bennünket. Soha, annyi öngyilkosság nem történt, mint manapság és soha, egyetlen rendszer alatt nem történt meg az, hogy télvíz idején, hóban-fagyban az utcára raknak ki gyermeket családot.*”⁸⁷ Más lapok mintájára a baloldal legfőbb sajtóorgánuma is előszeretettel használta az „öngyilkosság-járvány” kifejezést a jelenség illusztrálására, és gyakran élt a kormánykritikus szarkazmus eszközével, valamint a rendkívül drámai hangvétellel. „*Öngyilkossági járványról írnak a lapok. És valóban: a külvárosi végeken a tömegpusztító kór halálaratásával versenyre kél a kenyérgondok útvesztőjében eltévelyedettek önkéntes elhullása. A kiutat hiába kereső, vad extázisba rohanó kétségbeesés naponta hosszú listáját produkálja azoknak az életuntaknak, akiknek tépett, idegzeget nem bírja tovább a kenyérgondokkal való birok verseny!*” – írta a lap 1926 áprilisában. Ezután az ellentétes politikai oldal sajtóorgánumait is célba vette: „*Tudják-e a mai társadalmi rend védelmét szolgáló újságok, hogy ezekkel a kis betűkkel szedett, hasábjaiakon minden nap visszatérő öngyilkossági híreikkel milyen borzalmas bűneit tárják föl annak a társadalomnak, amely a háborús tömegirtást – ha kisebb méretekben is – most itthon a dolgozók életösztönének elsorvasztásával folytatja!*” Végezetül pedig arra a megállapításra jutott: „*Természetes, hogy az ilyen öngyilkosságok kísértő réme csak a kizsákmányolás rendszerének legyűrésével úzhető el!*”⁸⁸

Az általam vizsgált sajtótermékek közül a *Friss Újság* volt az, amely a bulváros jellegéből adódóan nagyon kevés figyelmet fordított az öngyilkosság jelenségének mélyebb összetevőire. A lap vonatkozó cikkeinek kisebb része a száraz tényanyagot közölte (például a mentők havi beszámolóiban, illetve más statisztikákban szereplő számadatokat)⁸⁹, ám többségük a szenzációt kereste és gyakran túlzottan kiszínezve közölt egy-egy öngyilkossági esetet. Példaként említtem „egy ismeretlen elegáns nő” 1931. január elején nyílt színen történt öngyilkosságát, amelyet a lap a következőképpen írt le: „*Véres esemény játszódott le a keddi ünnepnap*

⁸⁶ A vérző iskolapad. *Pesti Napló*, 1931. július 2., 9. Akik tanulnak, de nem tudják, miért? *Pesti Napló*, 1931. július 9., 10. Két érdekes vélemény a diákrtragédiákról, *Pesti Napló*, 1931. július 15. 6. A soron következő tanév is egy hasonló tragédiával kezdődött: egy hatodikos gimnazista diák Gosztonyi Andor menekült a halálba, mert lopás miatt meggyanúsították, az eset hasonló diskurzust. Ki a hibás és felelős Gosztonyi András öngyilkosságában? *Pesti Napló*, 1931. november 3., 7.

⁸⁷ Hadjárat a föld ellen. *Népszava*, 1926. január 26., 1.

⁸⁸ „Lenni vagy nem lenni”. *Népszava*, 1926. április 4., 8.

⁸⁹ A mentők augusztusban. *Friss Újság*, 1936. szeptember 19., 7.

délutánján a Kossuth Lajos-uccában. A 6-os számú ház előtt a járdán egy elegánsan öltözött fiatal nő hirtelen előrántott retiküljéből egy élesre fent beretvát és felvágta balkarján az ereket. A következő pillanatban hatalmas sugárban ömlött a vér a karjából és a prémbundás, lakécsizmás nő eszméletlenül vágódott el a sáros járdáit. Mire a mentők megérkeztek, már százakra menő közönség vette körül.⁹⁰

Az öngyilkosság láthatóan jelentős mértékben foglalkoztatta a sajtót, sőt köztük (véltően) a legtöbb olvasóhoz eljutóak kifejezetten drámai hangnemben írtak az esetekről, ezért nem meglepő, hogy a kor tudományos és irodalmi elitje is reflektált rá. Ennek szemléletes példája a Kulcsár István ideg orvos és Székely Béla újságíró–pszichológus által szerkesztett, 1935-ben megjelent *Az öngyilkos* című kötet. A kiadvány jelentőségét az adja, hogy a 15 megszólaltatott szerző között a különböző tudományterületek szakemberei mellett hat író is helyet kapott (Füst Milán, Szabó Lőrinc, Földi Mihály, Kodolányi János, Kosztolányi Dezső és – érdekes módon a nem sokkal később szintén öngyilkos – József Attila). Az utóbbiak írásaira most – a terjedelmi korlátok miatt – nem térhetek ki, csak a tudósok tanulmányaira támaszkodom.

A kötet indító tanulmányának szerzője a közismert orvos, elme- és ideggyógyász, Nyíró Gyula volt, aki az „Öngyilkosság és psychopathia” című munkájában arra kereste a választ, hogy az ember önmaga ellen fordulása vajon elmebetegség következménye-e. Fejtegetésében abból indult ki, hogy az öngyilkosság olyan súlyos lelki változások eredménye, amik felülírják az életösztönt, és „nagyobbrészt az örökölt alkati sajátságoktól függ”. Arra jutott, hogy az „öngyilkossági kísérletek legnagyobb százalékát hysteriás jelenségként könyvelhetjük el”, ami „fegyver” a „primitív, többnyire értelmileg silány hysteriás nők és nem olyan ritkán erkölcsileg fogyatékos férfiak kezében is”. Úgy vélte továbbá, hogy az öngyilkosságok bizonyos része olyan „rövidzárlati cselekvés”, amiben „a lelki alkati fejletlensége mellett óriási szerepe van a gazdasági, szociális viszonyoknak is”, de nagy jelentőséget tulajdonított az alkohol terjedésének és az általa kiváltott hatásoknak is. Ezek mellett rávilágított bizonyos patológiás összefüggésekre is, így arra, hogy a járványos agyvelőgyulladásban és az agyi erek betegségeiben szenvedő betegek között „feltűnően sok az öngyilkosság”.⁹¹

⁹⁰ Felvágta ereit egy ismeretlen elegáns nő a Kossuth Lajos-ucca járdáján. *Frisz Újság*, 1931. január 8., 2.

⁹¹ Kulcsár–Székely, 1935: 3–9. Megjegyzendő, hogy az alkohol és az öngyilkosságok (tehát két deviancia) terjedése közötti összefüggésre más források is felhívták a figyelmet. Egy szintén 1935-ben megjelent statisztikai közlemény a következőket írta: „A szeszszitalok mértéktelen élvezete jelentékeny befolyást gyakorol az öngyilkosok számának alakulására is. Az idevonatkozó szakirodalomban egyes szerzők szerint az öngyilkosságot elkövető egyéneknek 5-12%-a alkoholista, mások ez arányszámot 20-30-ra értékelik. A szeszszitalok mértéktelen, rendszeres fogyasztása következtében az alkohol áldozata oly cselekedetre ragadtatja magát (csalás, sikerkasztás, váltóhamisítás stb.), melynek elkövetése után a testileg-lelkileg lezüllyött egyén eldobja magát saját maga előtt értéktelenné vált életet”. Buziássy, 1935: 53–54.

A kötet második szerzője Várkonyi Hildebrand, a szegedi tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetének vezetője az öngyilkosság problémáját a katolicizmus szempontjából elemezte. A morálfilozófiai fejtegetésében arra jutott, „*az embernek Isten adta az életet, tehát csak ő veheti el; - az élet fenntartásának kötelezettsége az emberre nézve természettörvény és isteni parancs egyben. Az ember csak akkor bírna az élet szempontjából önrendelkezési joggal (tehát az öngyilkosság jogával), ha ő volna saját életének abszolút ura; abszolút úr azonban csak oly hatalom lehet, melynél magasabbat a kérdéses szempontból már nem találunk, ámde ily magasabb hatalom egyenesen adva van Istenben, aki az élet alkotója és fenntartója*”. Hozzátette ehhez azt, hogy „*még kivételes esetekben, mikor pl. valaki teljesen alkalmatlanná válik a társadalom számára s az erkölcsi törvényeket nagyon nehezen tudná megtartani, sem veheti el önmagától az ember az életet*”. Sőt ítéletet is mondott az öngyilkosok felett, mert nézete szerint vétkeznek a társadalom ellen, rossz példát mutatnak, és végül azért mert „*az öngyilkosság gyávaság és becstelenség is*”, mert a tett okai „*az életuntság, lelkiismeret furdalás, bűnök, gonosz szenvedélyek, pénzvészteségek, nyomor, stb. a hősiességet s bátorságot kizárják*”.⁹²

A kötet ugyanakkor különböző nézőpontok ütköztetésének is teret adott, és az orvostudományi-genetikai, illetve vallásfilozófiai megközelítésekkel szemben a további tanulmányok a különálló elemekből összeálló komplex cselekedetként értelmezett öngyilkosság mélyebb belső és külső összetevőire koncentráltak. Például Gartner Pál ideggyógyász, aki a biatorbágyi merénylő Matuska Szilveszter perében volt elmeszakértő, arra világított rá, hogy az öngyilkosságok indítóokai, „*láncszemecskéi*” olyan „*kora gyermekkortól elindult, különböző időekben létrejött és rosszul elintézett konfliktusok, melyek nagy része a feledés homályába veszett, emlékezeti elnyomás: elfojtás alá kerültek*”.⁹³ Hozzá hasonlóan a gyermekkorba visszanyúló gyökereket vizsgálta Székely Béla is, aki szerint „*minden öngyilkosságot tulajdonképpen már a gyermekkorban kell megakadályozni, ami azt jelenti, hogy az öngyilkossági profilaxis pszichológiai értelemben vett – nevelési probléma*”. Továbbá kiemelt két motívumot, egyrészt a „*tanulásban elszenvedett kudarcot*”, másrészt a „*túlzott érzékenységgel felfogott korholás, igazságtalanság*” nyomán szerzett sérelmeket. Arra a megállapításra jutott, hogy „*az iskola jó rendszere, a tanító, a tanár nevelői készsége, számos iskolai öngyilkosságot akadályozhatna meg, ami azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy ezt a megakadályozott öngyilkosságot az élet, a maga ridegségével később ki nem váltja*”.⁹⁴

⁹² Kulcsár–Székely, 1935: 13–14. Várkonyi tanulmányában visszaköszön az általános korabeli katolikus felfogás, aminek a legjobb összefoglalását a Bangha Béla jezsuita páter által szerkesztett Katolikus Lexikon adja. Eszerint: az öngyilkosság „*súlyos bűn az Isten V. parancsa ellen. Az öngyilkos vét az Isten joga ellen, aki az életnek és halálnak egyedüli ura*”. Az általános korabeli katolikus felfogás szerint az öngyilkossággal szemben a legerősebb ellenálló erő a katolicizmus, amely a korszakban „*állandóan csökken, amióta a sajtó, a mozi és a közszellem állandó hitközönyösítő hatása a katolikus nép körében is mind nagyobb erővel jelentkezik*”. Katolikus Lexikon, 1932, III. kötet: 462–463.

⁹³ Kulcsár–Székely, 1935: 39.

⁹⁴ Uo. 50., 56.

Szimonidesz Lajos lelkész-művelődéstörténész arra mutatott rá, hogy ha az élet „*egyensúlyja megbomlik, ha betegség, bajok, nyomorúság, más emberek gonoszsága, az életkörülmények elviselhetetlensége türbetetlenné fokozódik, mindjányan tudjuk, hogy nem az élet a legfőbb érték*”. Tehát „*a szabad halál eseteinek nem kis részében nem a tett elkövetője az egyetlen bűnös. Ha összeroppan, ha menekül, ha szembefordul az élettel, ha kijátssza üldözőit, sokszor csak áldozat ő s azok a bűnösök, akik halálba hajszolták, azokat a körülményeket terbeli minden felelőség, amelyek a halál zsákucájába [sic!] szorították*”.⁹⁵ A kötet társszerkesztője, Kulcsár István is lényegében ugyanerre a megállapításra jutott, viszont Szimonidesszel ellentétben a belső indítók, a „*lelki elárulás*” szempontjából közelítve.⁹⁶

A korabeli tudományos diskurzusban nemcsak az okok feltárása, a jelenség részletes, számszerű bemutatása jelent meg, hanem a megoldási javaslatok is, amik az „*öngyilkosságjárvány*” terjedésének megakadályozására irányultak. Példaként említem az orvosi szakirodalomból Herczeg Árpád, a budapesti tudományegyetem tanárának nézetét, aki 1927-ben csatlódottan állapította meg az Orvosi Hetilap hasábjain: „*Nagyon elszomorító, hogy hazánkban minden 59. ember, fővárosunkban pedig minden 31. ember kétségbeesésében önként válik meg az élettől. Minden pompa, fény és tűzijáték dacára sincsen meg az igazi konszolidáció az országban*”. Úgy vélte, ahhoz, „*hogy javulás álljon be, mindenekelőtt a társadalom mentalitását kell megváltoztatni: a tisztán materialisztikus életcél helyébe ideálok iránti lelkesedést kell az emberekbe nevelni, már gyermekkoruktól fogva; aki önzetlenül, altruisztikusan [önzetlenül] is tud gondolkozni, az nem esik olyan könnyen kétségbe*”. Ám azt is belátta, hogy „*természetesen, a mentalitás megváltoztatása nem elég gyors segély a szédületesen terjedő öngyilkosság ellen*”, ehhez az kellene, hogy a „*befolyásos*” emberek mindenekelőtt az egzisztenciális helyzetben segítsenek. Végző soron arra a megállapításra jutott, hogy „*ha mindenkinek biztosítva lenne a mindennapi kenyeré és megélhetése munkaképtelenség és rokkantság esetére, ha mindenkinek kijutna az életnek szebbik részéből, a kultúrából, ami vonzóvá teszi az egyébként állati életet, akkor az öngyilkossági okokból alig maradna más fenn, mint az elmezavar, amely gyakran szintén csak »pillanatszerű*”.⁹⁷

Ehhez hozzá kell tenni azt, hogy a kormányzat egyáltalán nem volt közönyös a jelenséggel kapcsolatban, amit már önmagában a többször idézett életuntakkal kapcsolatos, 1928-ban kiadott belügyminiszteri rendelet és a rendőrség Életvédelmi Osztályának felállítása is alátámaszt. De érdemes ehhez még egyszer idéznünk Bethlen István képviselőházi reflexióját, amiből nyíltan kitűnik, hogy magáévá tette azokat a szempontokat, amiket a kortárs szak-

⁹⁵ Uo. 45–49.

⁹⁶ Uo. 66., 69.

⁹⁷ Herczeg, 1927: 1031–1033.

tudósok jelentős része megfogalmazott az öngyilkosságok terjedésének okaival kapcsolatosan. A miniszterelnök úgy vélte, hogy „*direkt kormányzati eszközökkel ezt a betegséget, ezt a szimp-tómát gyógyítani nem lehet; ez csak közvetve, ama társadalmi bajok, betegségek orvoslása révén gyógyítható, amelyek az öngyilkosságok okait képezik*”. Az okok közül kiemelte a vallási érzés hanyatlását, az erkölcsi keretek megbomlását, a nevelés hiányosságait, az alkoholizmus és az elmebetegségek terjedését, a háború utáni megromlott közegészségügyi viszonyokat és végső soron Trianont, pontosabban az ennek következtében megindult menekültáradatot, mivel „*az a tömeg magyar fajtestvéreink közül, amely vagyont veszítve, kénytelen volt a határokon túlról ide bejönni, akiknek foglalkozást és kenyeret alig vagyunk képesek adni, lényegesen növelte és szaporítja nap-nap után azoknak a szerencsétlen áldozatoknak a számát, akik egy más világban keresnek vigasztalást a földi nyomorúsággal szemben*”. Végezetül pedig alig burkolt éllel megfogalmazta: „*Kétségtelen, – és ezt egész nyíltan és őszintén meg kell mondanom – hogy az állambáztartás szanálása avval, hogy véget vetett az inflációs konjunktúrának, bizonyos fokig hozzájárult ahhoz, hogy az öngyilkosságok száma szaporodott. Hiszen kétségtelen, hogy azok, akik az inflációs korszak idején börzspekulációból és más spekulációból könnyedén képesek voltak magukat fenntartani, a szanálás bekövetkeztével elestek ezen könnyű hasznoktól és kénytelenek voltak komoly, reális foglalkozás után látni. És miután nem mindig voltak képesek elhelyezkedni, az öngyilkosságban kerestek menedéket*”.⁹⁸

A kiragadott példák alapján is elmondható, hogy a két világháború közötti időszakban élénk diskurzus folyt az öngyilkosság jelenségével kapcsolatban. Ennek leggyakoribb és leg-élénkebb színtere a sajtó volt, amelynek résztvevői jellegüknek és politikai beállítottságuknak megfelelően – olykor részrehajló interpretációval – írtak a témáról, de mindezt aránytalanul nagy mennyiségben és bizonyos esetekben kifejezetten szenzációhajhász módon tették. Természetesen a korabeli szaktudomány és közélet résztvevői is megszólaltak a kérdéssel kapcsolatban. Ezek az idézetek rámutattak azokra a minősítésekre, amik révén érthetővé válhat-
tak az öngyilkossággal, annak okaival kapcsolatos értelmezési módok.

⁹⁸ Képviselőházi Naplók, 1927: IX. kötet, 169–170. A Képviselőház 132. ülése, 1928. február 22.

VI. Összegzés

Tanulmányomban részletes elemzés alá vettem a korabeli öngyilkossági statisztikákat, amikből kiderült egyrészt az, hogy a korszak „legtípusabb” budapesti öngyilkosa egy 20 és 39 év közötti római katolikus vallású, egyedülálló házicseléd, aki a főváros pesti oldalán, a belső kerületekben élt és méreggel vetett véget életének leginkább valamilyen emocionális okból kifolyólag. A férfiak esetében már nehezebb ennyire általános megállapítást tenni, anynyi azonban elmondható, hogy közöttük is ugyanebből a korosztályból és vallásból, sőt lakóhely szerint is ugyanazokból a kerületekből került ki az öngyilkosok többsége, ám ők főképpen anyagi gondok miatt és többnyire drasztikusabb eszközökkel fordultak önmaguk ellen.

A másik konklúzió, amit megfogalmazhatunk az, hogy az öngyilkosságok számbeli gyarapodása összefüggésben volt Budapest nagyvárossá válásának folyamatával, ami a 19. század végi modernizáció eredménye volt, tehát a jelenség tulajdonképpen a modernizáció egyfajta válságtünetének is tekinthető. A Nagy Háború után ez a modernizációs válság még inkább elmélyült, az évekig elhúzódó katonai konfliktus és a történelmi Magyarország szétesése olyan társadalmilag is képlékeny helyzetet, a kollektív traumák pedig olyan morális mélypontot teremtettek (megfelelve a durkheimi értelemben vett „anómia” állapotával), ami nagyon termékeny táptalajt adott az öngyilkosság terjedéséhez.⁹⁹

A kortársak számára is feltűnt a modernizáció válsága. A már idézett Nánássy László úgy látta, hogy *„a modern kultúra – amely csak egyoldalúan fejlődött technikai kultúra – nem tudja lecsillapítani, betölteni lelki béke után vágyódó lelkünket. A modern kultúremler nem tudja megérteni az élet célját s értelmét, következésképpen nem tud megküzdni a lét nehézségeivel. [...] A tapasztalat azt mutatja, hogy az élet a megpróbáltatások sorozata. A modern technikai kultúra nem tudja az egyént megvédeni a különféle megpróbáltatásoktól, nem tudja felvértezni a testi s lelki szenvedések ellen. A modern ember lelkülete nincs berendezve az élet megpróbáltatásainak férfias elviselésére s ezért igen hamar elveszti lelke egyensúlyát s nem tudja a félrebillent lelki egyensúlyt helyreállítani, s így az elkeseredés úrrá lesz rajta, mindent sötét színben lát s egy napon a legkisebb s egyébként jelentéktelen ok hatására az öngyilkosságban keres nézete szerint végső megoldást”*.¹⁰⁰

Megállapítható, hogy a korszak folyamán a tartós egzisztenciális válság és a nagyvárosi élet kockázatai miatt az öngyilkosság, ami alapvetően az egyén döntése, olyan jelenséggé vált, ami immár közügynek (is) tekinthető. Erre utal az is, hogy mennyire a közbeszéd tárgyát

⁹⁹ Durkheim, 2003: 274–275.; Erős, 2015: 135–164.

¹⁰⁰ Nánássy, 1929: 450–451.

képezte. Az öngyilkosság attól is függ, hogy az egyén mennyire van kölcsönhatásban az őt körülvevő környezettel, minél nagyobb a társadalmi beágyazottsága az egyénnek, tehát minél több helyhez (például a család, vallás vagy stabil munkahely stb.) kötődik, annál kevésbé hajlamos megfosztani magát életétől. Ha másfelől közelítjük meg, akkor elmondható az is, hogy annál alacsonyabb az öngyilkossági ráta, minél befogadóbb a társadalmi környezet.¹⁰¹ Az adatok és a korabeli diskurzus azt mutatja, hogy ebben a vonatkozásban a két háború közötti Budapest nehezen befogadó társadalmi környezetnek tűnik.

Az általam bemutatott fejtegetések azt mutatják, hogy az öngyilkosság rendkívül összetett, több szempontból vizsgálható jelenség, ami jelentősen összefügg a nagyvárosi élettel. Ezt Gyáni Gábor a következőképpen fogalmazta meg: *„Bizonytal ezért (is) gyakoribb nagyvárosban az öngyilkosság, mert a tömegtársadalom körülményei közepette az ember hamarabb magára marad a személyes problémáival. Az efféle gesztusok, értelemszerűen, annál célravezetőbbek, minél feltűnőbbek; ezért a színpadias külsőségek, a cirkuszi jelleg, egyáltalán, az extrém körülmények között kivitelezett előadói szerep mind-mind fontos, s nélkülözhetetlen a hétköznapi szürkeségből, a reménytelen magányból mindenáron kitörni igyekvő nagyvárosi ember viselkedési repertoárjában. Minél szabályozottabb, minél fegyelmesebb s személytelenebb az élet egyéni rendje, tehát minél jobban áthatja a nagyvárosi nyilvánosságot a funkcionalitás, vele a viselkedés polgári kódja, annál kézenfekvőbb, hogy a vele szembe forduló magatartás valamiféle exhibicionista gesztus formáját öltse”*.¹⁰²

Egyetérthetünk azzal a közelmúltban a magyar szakirodalomban is megjelent megállapítással, hogy *„egyszerűen fogalmazva a szuicidum kulturálisan meghatározott cselekedet, melynek a hátterében meghúzódó sajátos, csak az adott kultúrkörre jellemző mozgatórugók működését tapasztalhatjuk meg. Ezek a speciális, egyedi kulturális vonások célirányos kutatások révén feltárhatóak és elemezhetőek. Mely más tudományágaknak, ha nem éppen a tágabban értelmezett néprajznak és antropológiának – amelyek fő tárgya az emberi kultúra különböző aspektusainak, illetve ezeknek, mint rendszerként működő, jelentéseket hordozó egészeknek a tanulmányozása”*.¹⁰³

Reményeim szerint a tanulmányomban bemutatott adatok és elemzések hozzájárulhatnak a 19. század végi, 20. század eleji Budapest társadalomtörténetének további árnyaltabb vizsgálatához.

¹⁰¹ Durkheim, 2003: 305.

¹⁰² Gyáni, 1995: 30.

¹⁰³ Bódán, 2019: 100.

VII. Felhasznált források és irodalom

Korabeli sajtótermékek

8 Órai Újság, 1926
Budapesti Hírlap, 1926–1931
Az Est, 1929
Friss Újság, 1928–1936
Népszava, 1926
Orvosi Hetilap, 1927–1930
Pesti Hírlap, 1925–1931
Pesti Napló, 1931

Korabeli statisztikai kiadványok

Buziássy, 1935

Buziássy Károly: *Budapest szeszéscsitalfogyasztása*. Budapesti Statisztikai Közlemények, 73/3. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1935.

Karner, 1931

Karner Károly: *A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Debrecen, Országos Református Lelkész Egyesület, 1931.

Kovács A., 1926

Kovács Alajos: Az öngyilkossági esetek szaporodása az utóbbi években. *Magyar Statisztikai Szemle* 1926/6. 346–347.

Kovács, 1929

Kovács Norbert: Az új öngyilkossági statisztikai adatgyűjtés első eredményei. *Magyar Statisztikai Szemle* 1929/9. 954–977.

KéSÉ

Kormányjelentés és Statisztikai Évkönyv. A M[agyar]. Kir[ályi]. Kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentések és statisztikai évkönyvek. Budapest, Athenaeum, 1928–1941.

Melly, 1928

Melly József: *Az öngyilkosságok Budapesten és az európai nagyvárosokban*. Budapesti Statisztikai Közlemények 56/2. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1928.

Mozolovszky, 1933

Mozolovszky Sándor: Budapest népességének 1930. évi főbb foglalkozási adatai. *Magyar Statisztikai Szemle* 1933/11. 835–851.

Népszámlálás 1930

Az 1930. évi népszámlálás. I. rész: Demográfiai adatok községek és külterületi lakóhelyek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 83. kötet. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1932.

Pálosi, 1927

Pálosi Ervin: *Budapest kriminalitása és moralitása az 1909–1925. években*. Budapesti Statisztikai Közlemények 55/3. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1927.

Székesfőváros, 1934

A Székesfőváros múltja és jelene számokban. Budapest Székesfőváros egyesítésének hatvanadik évfordulója alkalmából. Budapesti Statisztikai Közlemények 87/1. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1934.

Szél, 1928

Szél Tivadar: Az öngyilkosok demográfiája I. *Magyar Statisztikai Szemle* 1928/7. 715–734.

Szél, 1937

Szél Tivadar: Az öngyilkosság és a gazdasági válság. *Magyar Statisztikai Szemle* 1937/12. 1039–1055.

Szigeti, 1936

Szigeti Gyula: *A gazdasági válság Budapest életében*. Budapesti Statisztikai Közlemények 76/2. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1936.

Thirring, 1936

Thirring Lajos: *Nagy-Budapest népessége*. Budapesti Statisztikai Közlemények 78/1. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1936.

Hivatalos kiadványok

Bp. Jegyzőkönyvei, 1927.

Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága által tartott közgyűlések jegyzőkönyvei. Budapest, Budapest Székesfőváros, 1927.

Képviselőházi Napló, 1927

Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. Budapest, Athenaeum, 1927–1931.

Rendeletkötet Tára, 1928

Magyarországi Rendeletkötet Tára. Budapest, M. Kir. Belügyminisztérium, 1928.

Szakirodalom

Balázs, 1928

Balázs Gyula: Az aspirin (acid. acetylosalicylicum) mérgezésekről 600 eset kapcsán. *Orvosi Hetilap* 1928. december 2., 1392–1393.

Balázs, 1930

Balázs Gyula: A budapesti Szt. Rókus közkórház I. belosztályán észlelt hevenymérgezések hét évi statisztikája és annak tanulságai. *Orvosi Hetilap* 1930. augusztus 23., 833–838.

Bódán, 2019

Bódán Zsolt: Az öngyilkosság néprajzi vizsgálatáról. In: Zonda Tamás – Bozsonyi Károly – Moksony Ferenc (szerk.): *Az öngyilkosság szociológiája*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2019, 97–149.

Böszörményi, 1991

Böszörményi Ede: *Az öngyilkosságok múltja és jelene. Történelmi vázlat, különös tekintettel Magyarországra.* Budapest, Szerzői Kiadás, 1991.

Buda, 2001

Buda Béla: *Az öngyilkosság.* Budapest, Animula Kiadó, 2001.

Buzinkay, 2016

Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

Comer, 2005

Ronald J. Comer: *A lélek betegségei. Pszichopatológia.* Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

Durkheim, 2003

Émile Durkheim: *Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Erős, 2015

Erős Ferenc: Háború és forradalmak: a trauma és az erőszak szociálpszichológiai megközelítésben. In: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon.* Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015, 135–164.

Éliássy, 1939

A m. kir. rendőrség szociális tevékenysége. In: Martonffy Károly (szerk.): *A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam előadásai.* A korszerű közszolgálat útja 10. Budapest, Keresztes-Fischer Ferenc, 1939, 246–257.

Fekete, 2004

Fekete Sándor: *Öngyilkosság és kultúra.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2004.

Föllmer, 2009

Moritz Föllmer: Suicide and Crisis in Weimar Berlin. *Central European History* 2009/2. 195–221.

Gyáni, 1995

Gyáni Gábor: *Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón.* Budapest, Városháza, 1995.

Hamvas, 1925

Hamvas Endre: Fiatalkorúak öngyilkossága. *Katolikus Nevelés* 1925/5–6. 140–145.

Herczeg, 1927

Herczeg Árpád: Heti krónika. *Orvosi Hetilap* 1927/36. 1031–1033.

Horváth, 2005

Horváth J. András: Költői látomás – főkapitányi láttamozás: a „Híd-avatás” alakjai. Budapest öngyilkosai 1877-ben. *Budapesti Negyed* 2005/1–2. 93–118.

Katolikus Lexikon, 1931.

Bangha Béla (szerk.): *Katolikus Lexikon.* III. kötet. Budapest, Magyar Kultúra, 1931.

Kerepeszki, 2017

Kerepeszki Róbert: Kövess báró halála. Egy Horthy-kori arisztokrata és a kábítószeresek világa. *Kommentár* 2017/4. 71–92.

Kiss, 2005

Kiss László: Az ispotálytól a modern kórházig. Kórházak Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. *Századvég* 2005/37. 49–121.

Kókay–Buzinkay–Murányi, 2001

Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, Sajtóház Kiadó, 2001.

Kulcsár–Székely, 1935

Kulcsár István – Székely Béla (szerk.): *Az öngyilkos*. Budapest, Novák és Társa Kiadó, 1935.

Nánássy, 1929

Nánássy László: Az életuntság lélektana és terápiája. *Magyar Kultúra* 1929/23. 449–460.

Perényi, 2012

Perényi Roland: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

Borbély–Kapy, 1942

Borbély Zoltán – Kapy Dezső (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941*. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó, 1942.

Sárosi, 2017

Sárosi Péter: Kokain és morális pánik Budapesten az 1920-as évek média-beszámolóí alapján. *Socio* 2017/4. 43–76. https://socio.hu/uploads/files/2017_4/26_sarosi.pdf
(Utolsó letöltés: 2020. július 16.)

Sipos, 2011

Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2011.

Zehery, 1926

Zehery Lajos: *Az öngyilkosság mint a társadalmi élet tömegjelensége*. Budapest, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R. T., 1926.

Zonda, 2004

Zonda Tamás: *Öngyilkos nép-e a magyar?* Budapest, Püski Kiadó Kft., 2004.

Zonda, 2019

Zonda Tamás: *Az öngyilkossági statisztikák validitásának buktatói*. In: *Az öngyilkosság szociológiája*. Szerk. Zonda Tamás – Bozsonyi Károly – Moksony Ferenc. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2019. 363–386.